

Osmi dio

RAZBIJANJE ČETNIČKE GRUPACIJE

U toku bitke za Srbiju, snage Narodnooslobodilačke vojske su nanijele više teških poraza tamošnjim četničkim formacijama. Njihove potučene i oslabljene jedinice morale su se, da ne bile potpuno uništene, puvući iz Srbije. Do 20. oktobra 1944. godine sve su se pokrenule ka Sandžaku. Među četničkim vodstvom javila se dilema kuda da se ide s tom vojskom." Jedni su se zalagali da ona iz Sandžaka krene u Crnu Goru i da se poveže s balističkim snagama iz Albanije, pa da s njima sačeka savezničko iskrcavanje na crnogorskoj i albanskoj obali.²¹ Vršeni su pregovori i s balističkim prvacima da se ta četnička grupacija uputi preko Kosova za Albaniju, ali s balističke strane nije bilo saglasnosti za tu namjeru.³⁷ Ipak je preovladalo mišljenje

1) Jozo Tomasevich, cit. d., str. 373-5.

2) Štab 3. korpusa je došao do prepisa pisma koje je, oktobra 1944. godine, uputio Pavle Đurišić Petru Bačeviću. On je, 18. 11. 1944. depešom prenio to pismo Vrhovnom štabu. Ono glasi:

»S. Vukadinović u Albaniji stupio u vezu s engleskom misijom. General Markling (Bil Maklin, major, član Britanske vojne misije pri legalitetu, pokretu koji se borio za uspostavljanje Kraljevine Albanije, prim, A. Đ.) vrlo ga lijepo primio. Mi zajedno sa albanskim nacionalistima istupili sa zahtjevima:

I Stavljanje svih nacionalnih snaga Jugoslavije i Albanije pod komandu Saveznika.

II Prekid borbe sa komunistima, da nas zaštite, a mi ćemo raditi po direktivama.

III Borba protiv okupatora. Iskrcavanje negdje između San-Djovani di Medue i Bara. Markling pisao komandi u Italiji. Ovi naredili Marklingu da pristupi odmah izvršenju zahtjeva, s tim da će oni odlučiti gdje će da se iskrcaju. Komandant Markling saopštio Savi da maršujemo u pravcu Ulcinj - Bar - Budva. Svi uslovi povoljni. Tražio sam od V. K. grupisanje svih snaga na sektoru Sandžak - Crna Gora. Neprihvatanje ovih zahtjeva znači zločin. Ja garantujem za ishranu od 6 mjeseci...« (Zbornik NOR, IV/30, cit. dok. br. 130, str. 759).

3) Štab 34. armijskog korpusa izvijestio je, 2. 11. 1944, komandu Grupe armija »E« da su osujećeni pregovori generala Trifunovića sa Džaferom Devom radi prolaska četnika kroz Albaniju (Zbornik NOR, XII/4, dok. br. 166).

- na tome je insistirao i Draža Mihailović - da se povlačenje nastavi, pod okriljem njemačke Grupe armija »E«, prema jugoistočnoj Bosni.⁴¹

Naravno, o pravcu i vremenu povlačenja tih četničkih snaga iz Srbije glavnu riječ su imali njemački okupacioni organi i komande. Kao i ranije, i sada su oni s podozrenjem gledali na svoje četničke saradnike, imajući u vidu i mogućnost da oni, ako bi došlo do savezničkog iskrcavanja na Jadranu, okrenu oružje na trupe Vermahta koje su se povlačile sa Balkana. To podozrenje nije imalo gotovo nikakvog negativnog uticaja na saradnju njemačkih i četničkih snaga u borbi protiv NOVJ. Još dok se vodila bitka za Srbiju, komandant Jugoistoka, feldmaršal fon Vajks zaključio je, poslije konferisanja sa najpoznatijim vojnim i esesovskim funkcionerima, »... da će Nijemci iskoristiti svaku grupu - uključujući i četnike - koja će nastaviti borbu protiv komunista...«⁵⁾ Kako su se morali povlačiti iz Srbije, Nijemcima je, naravno, i dalje bilo stalo da koriste tu četničku grupaciju u istoj mjeri koliko je i četničkom komandovanju bilo stalo da i dalje ima oslonac na njemačke snage u borbi protiv nove Jugoslavije. Na toj osnovi došlo je, 3. novembra, do pregovora između delegata četničke Vrhovne komande, majora Jevđevića, i načelnika obavještajnog odeljenja komande Grupe armija »E«. O njima je u ratnom dnevniku te njemačke komande zabilježeno sljedeće:

»... Draža Mihailović sada se nalazi sa oko 40.000 četnika u rejonu između Novog Pazara i Višegrada. S obzirom na nastupanje Rusa, on živi u punoj neizvjesnosti kako u pogledu dalje sudbine njegovih jedinica, tako i njegove zemlje. Američki oficiri za vezu koji su u njegovom štabu navodno mu ne daju određena obavještenja. Zato on želi da 3 četnička oficira iz svoga štaba uputi u Albaniju gdje bi stupili u vezu s Angloamerikancima, da bi dobili određene odgovore o daljim namjerama i sudbini Srbije. Sažeto rečeno, na ovom sastanku utvrđene su sljedeće tačke:

- 1) Četnici će pratiti i potpomagati njemačke trupe u njihovom nastupanju do Sarajeva.
- 2) Četnici ukazuju da će poslije razjašnjavanja situacije u savezničkom štabu za vezu:

4) Jozo Tomasevich, cit. d., str. 379.

5) Isto, str. 374 (Na tom sastanku, 8. oktobra 1944, viši SS i policijski vođa za Srbiju, general Berends, izjavio je daje u četničke jedinice ugradio dovoljno jake odrede komandososa koji mu obezbjeđuju »daljnje upravljanje četničkim formacijama«).

a) u slučaju predaje Jugoslavije boljševizmu krenuti zajedno s Nijemcima na sjever;

b) u slučaju da Englezi (u sporazumu s Rusijom) proklamuju samostalnost Jugoslavije, u prvo vrijeme ostati na širem području Sarajeva, da bi sa ove baze nastavili borbu protiv Tita.

3) U slučaju 2b), da se četnicima pruži garancija da neće nastupati u pravcu morske obale, nego da će u slučaju teškoća u snabdijevanju prihvatiti ponudu da ih snabdijeva njemačka vojska.

4) Kao baza za pregovore traženo je da se Nijemcima predaju svi pripadnici njemačkih OS koji se nalaze u četničkim rukama. . .⁶

Komanda Grupe armija »E« je zaključila da te četničke zahtjeve treba prihvatiti kako bi se oni (četnici) neutralisali dok se snage pod njenom komandom ne izvuku na prostoriju Sarajevo - Mostar.⁷ Izvjesne tadašnje i kasnije njemačke rezerve, koje su prisutne u odnosu na moguće držanje četnika, rezultat su vijesti koje je ta komanda imala i dobijala iz pouzdanih izvora da četničko voćstvo namjerava da koncentriše svoje snage u Crnoj Gori s ciljem da hvata vezu s Britancima, koji se očekuju iz Grčke, i da na njihov poziv posjedne obalu od Kotora do južno od Skadra.⁸ Međutim te su kombinacije bile samo lijepe želje. Četnička grupacija je morala krenuti istim smjerom kojim su odstupale njemačke snage. U početku je, štiteći bokove njemačkih trupa, vodila borbe protiv 37. divizije NOVJ u Sandžaku, a »... u posljednje vrijeme su samo saputnici...« - konstatuje se, 11. novembra, u ratnom dnevniku komande Grupe armija »E«.⁹

U drugoj polovini novembra je počela koncentracija četničkih jedinica iz Srbije u gornjem Podrinju (na prostoriji Goražde, Cajniče, Foča, Kalinovik, sjeverne padine planine Jahorine). Već 18. novembra su u Goražde stigle jedinice Sumadijske grupe korpusa (1. i 2. šumadijski i Požeški korpus i 1. kragujevačka i Jurišna prateća brigada); 25. novembra - Grupe korpusa Gorske garde (Oplenački, Kosmajski, Crnogorski i Zlatiborski korpus i 1, 2. i 3. brigada); a krajem tog mjeseca -

6) Zbornik NOR, XII/4, cit. prilog 2, str. 1170 (Jozo Tomasevich, cit. d., str. 383, nešto drugačije parafrazira tekst o tim pregovorima ili su, pak, sami Nijemci to učinili).

7) Isto.

8) Isto, str. 1172-3.

9) Zbornik NOR, XII/4, izvještaj komande Grupe armija »E« komandan-tu Jugoistoka, 11.11. 1944, dok.br. 171, i cit. prilog 2, str. 1176. Fragmenti borbe tih četničkih snaga u Sandžaku dati su u: Žarko Vidović, cit. d., str. 334-8.

Rasinsko-toplička, Južnomoravska i Mlavsko-smederevska grupa korpusa. Prvih dana decembra stigli su Srpski udarni korpus (1. i 2. udarna i 3. divizija graničara), Javorski, Avalski, Cerski i 1. kosovski korpus i Posavsko-kolubarska grupa korpusa. Osim njih, na to područje prikupljene su i jedinice 2. jurišnog, 1. i 2. mileševskog, Drinskog, Romanijskog, Trebinjskog, Nevesinjskog, Zeničkog i Durmitorskog četničkog korpusa.¹⁰⁾

O brojnoj jačini te četničke grupacije postoje različiti podaci. Onaj, već citirani Jevđevićev - od 40.000 četnika je svakako jako preuveličan iz razumljivih razloga. Komanda Grupe armija »E« javila je komandantu Jugoistoka, 11. novembra, da se Trifunović (četnički komandant Srbije) kreće sa 10.000 četnika Račića i Keserovića od Prijepolja ka Foči. Istog dana ona je zabilježila u svoj ratni dnevnik da Trifunović ima 18.000 četnika.¹¹⁾ U napomenama datim uz odgovarajuće dokumente Redakcija Zbornik NOR-a navela je i podatke o njihovom brojnomo stanju koje, prema tim izvorima, iznosi oko 13.600 ljudi.¹²⁾ Ako se ima u vidu da u taj zbir nisu uključene četničke jedinice iz Sandžaka, istočne Bosne i Hercegovine koje su se, kako je već pomenuto, početkom decembra 1944. godine našle na prostoru gornjeg Podrinja, onda se može s dosta pouzdanosti cijeniti daje u tom regionu bilo prikupljeno oko 20.000 četnika. To je bila jedna od najjačih četničkih koncentracija u toku rata.

Pred četničku Vrhovnu komandu tada se postavilo pitanje kuda dalje krenuti s tom grupacijom. Preduzeti koraci kod anglo-američkih komandi da se ona stavi pod njihovu zaštitu nisu donijeli rezultati,¹³⁾ jer zapadni saveznici više nisu bili spremni da oficijelno podržavaju četništvo.¹⁴⁾ Zbog toga je, vjerovatno, i otpala kombinacija da se ti mnogobrojni »korpusi« pokrenu k obali iako su se neke savezničke taktičke jedinice - po odobrenju Vrhovnog štaba - iskrcale u Dubrovniku i na Crnogorskom primorju.¹⁵⁾ Riješeno je da se ona probije na područje sje-

10) Zbornik NOR, IV/31, napomena 6 na str. 238-9.

11) Isto, XII/4, cit. dok. br. 171 i cit. prilog 2, str. 1176.

12) Isto, IV/31, cit. napomena 6 na str. 238-9.

13) Jozo Tomasevich, cit. d., str. 381-2.

14) Iako je zvanična politika zapadnih saveznika tada odbacila Mihailovića i njegovu četničku organizaciju, razni organi obavještajnih i njima sličnih službi nisu prekidali ni veze niti podršku četnicima. Te uticajne službe su vjerovatno obezbijedile da saveznički avioni jednom-dvaput u novembru 1944. godine doture pošiljke oružja, municije i obuče četnicima na Majeveci (Zbornik NOR, IV/30 cit. dok. br. 130, str. 762 i 764).

15) Po odobrenju vrhovnog komandanta NOV i POJ maršala Josipa Broza Tita u Dubrovniku su se, oktobra 1944, iskrcale britanski 211. artiljerijski divizion i jedan komandos od 500 vojnika.

verne Bosne, na Majevicu, u Semberiju, Posavinu, na Trebavu i na Vučijak. Tako će 27. divizija doći prva u priliku da se suprostavi realizaciji tih četničkih planova u istočnoj Bosni. Radi neposrednog uticaja na rad tih četničkih snaga i na tok pregovora s Nijemcima, u kojima je i sam neposredno učestvovao,¹⁶ Draža Mihailović je došao u blizinu Sarajeva. U pregovorima je najviše bio angažovan pukovnik Borota, četnički komandant za Sarajevo i ujedno zamjenik komandanta Romanijskog korpusa. On se, 5. decembra, pojavio sa zahtjevom (vjerovatno u komandi Grupe armija »E«, koja je tada bila u Sarajevu) da se četnicima dozvoli da se prebace na pomenuto područje Bosne »u prvom redu iz ekonomskih razloga«. Nijemcima to nije bilo prihvatljivo, pa su predlagali »da četnici idu u drugim pravcima (u Valjevo ili u rejon južno od puta Rogatica - Sarajevo). Izvještavajući o tome komandanta Jugoistoka, komanda Grupe armija »E« saopštila je istog dana da postoji namjera da se četnicima »... stavi na raspolaganje manja količina municije - mada je to rizično« i svoju procjenu da četnici mogu krenuti izabranim pravcem i »Nijemce dovesti pred svršeni čin«.¹⁷ U telegramu koji je ista komanda uputila komandantu borbene grupe Bremer stoji i sljedeće: »U držanju njemačkog Vermahta, koje je ranije utvrđeno, prema četnicima ništa se nije promijenilo. Njemački Vermaht ima namjeru da zadovolji potrebe četnika u što većoj mjeri, uzimajući u obzir i pružanje materijalne pomoći«.¹⁸

Tako predusretljivo odnos komande Grupe armija »E« prema četničkoj grupaciji dolazilo je pored ostalog i zbog situacije u kojoj su se nalazile njene snage. Utvrđujući plan daljeg povlačenja svojih jedinica u odnosu na postavljene zadatke, ona je, 6. decembra, konstatovala da nema dovoljno snaga za uspostavljanje fronta u gornjem toku Drine, radi povezivanja snaga na višegradskom mostobranu sa 369. divizijom u rejonu Mostara, za otvaranje puta Podromanija - Zvornik, za osiguranje prostorije jugoistočno od tog puta i za otvaranje pravca Zvornik - Tuzla - Doboj.¹⁹ Dva dana poslije četničkog nastupanja preko istočne Bosne (skica br. 19), izvijestila je potčinjene komande armijskih korpusa da su četnici na maršu u širi rejon Valjeva i da će privremeno proći preko područja između Rogatice, Ljubovije, Zvornika i Kladnja.²⁰

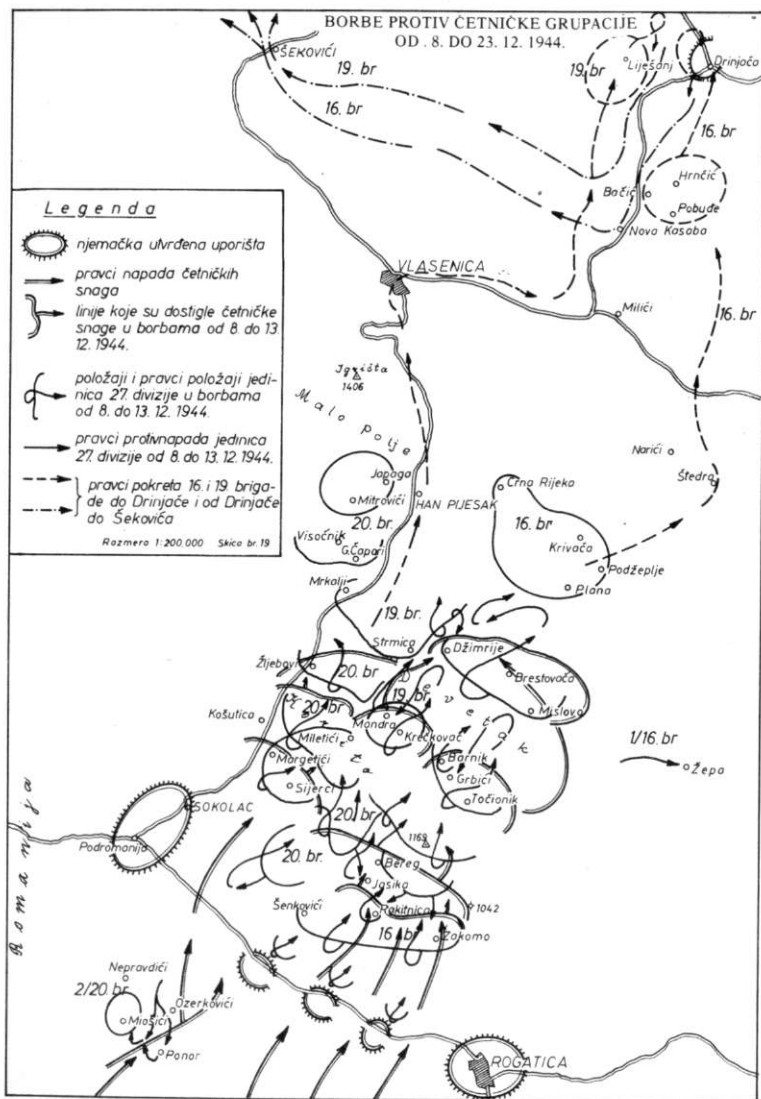
16) Jozo Tomasevich, cit. d., str. 384, pominje jedan takav sastanak Mihailovića sa njemačkim agentom Strekerom.

17) Zbornik NOR, XII/4, cit. prilog 2, str. 1190.

18) Isto.

19) Isto, str. 1190-1.

20) Isto, str. 1193.

Borbe protiv četničke grupacije između Rogatice i Vlasenice

Da li je četnička Vrhovna komanda prihvatila njemački zahtjev da svoju grupaciju iz gornjeg Podrinja prebaci u rejon Valjeva, u pozadinu snaga NOVJ koje su izlazile na Drinu, nije od bitnog značaja za raspravu vezanu za borbe 27. divizije. Iz osnovnog smjera nastupanja sasvim je nedvojbeno da se ona kretala u onim granicama koje je omedila komanda Grupe armija »E« i daje njena borba bila u funkciji zamjenjivanja njemačkih snaga u ponovnom otvaranju drumova od Podromanije ka Zvorniku. Takođe, nije bitno ni to da li je u početnoj zamisli tog četničkog nastupanja postojala ideja da zauzmu Tuzlu ili se ona javila kasnije, kada su četničke snage izbile u dolinu Spreče.²¹ Bitno je, međutim, naglasiti daje i taj poduhvat bio operativno povezan sa njemačkom namjerom da otvore pravac Zvornik - Tuzla - Doboj i za novi prodor snaga Grupe armija »E« u dolinu Drine, o čemu će biti riječi u devetom dijelu monografije.

Štabu 27. divizije bilo je poznato da se oko prostorije na kojoj se borila Divizija nalaze, pored njemačkih i ustaških snaga u Sokocu, Rogatici i Višegradu, i četničke i milicijske grupe. Ali, one tokom oktobra i novembra nigdje nisu bile vojno aktivne.²² Tek kada se borbena grupa »Šojerlen« probila u Rogaticu i Podromaniju i kada su iza nje krenule njemačke kolone prema Sarajevu, počela je da oživljava aktivnost četnika i da se javlja i vijesti (koje su bile tačne) daje i Draža Mihailović stigao na područje Romanijskog četničkog korpusa, u selo Nišiče.²³ Ali, o prikupljanju četničke grupacije u gornjem Podrinju i o pojavi njenih jedinica u dolini Prače u štabu 27. divizije i u štabovima njenih brigada se gotovo ništa nije znalo.

Uzrok tome je bio u slaboj (gotovo nikakvoj!) vezi sadejstva između štabova 2. i 3. korpusa NOVJ. Iako su jedinice 37. sandžačke i 29. hercegovačke divizije vodile borbu protiv dijelova četničke grupacije ili bile s njima u dodiru, o njenoj pojavi i snazi nisu bili obaviješteni štab 3. korpusa niti štab 27. divizije, iako im je 27. divizija bila u operativnom smislu riječi - susjedna jedinica. Razlog za tako stanje stvari u međusobnom obavještavanju bio je u to vrijeme prvenstveno u nedostatku tehničkih sredstava veze, ali donekle i u još nerazvijenoj organizaciji sadejstva na nivou viših jedinica. Osim toga, i obavještajna služba 27. divizije, okrenuta u to vrijeme prvenstveno prema njemačkim snagama koje su prodirale od Višegrada, nije poklonila gotovo nikakvu pažnju gornjem Podrinju, vjerovatno zbog toga što je bilo van prostorije mogućih dejstava divizije.

21) Jozo Tomasevich, cit. d., str. 385.

22) Zbornik NOR, IX/7, izvještaj političkog komesara 27. divizije Oblasnom komitetu KPJ za istočnu Bosnu, 4. 12. 1944, dok. br. 136.

23) ACK SKB i H, f Obi, kom. KPJ za ist. Bosnu, izvještaj OK KPJ za Romaniju Oblasnom komitetu KPJ za istočnu Bosnu, 21. 11. 1944, br. reg. 274/3.

1. Povlačenje od Rogatice ka Han-Pijesku

Kada su dijelovi borbene grupe njemačke 11. vazduhoplovne divizije (koji su stigli od Sokoca) napustili Vlasenicu, štab 27. divizije riješio je da pregrupiše svoje snage i da pod udar svojih brigada stavi neprijateljeve jedinice koje su se kretale od Višegrada do zaključno Crvenih stijena na Romaniji. Uz to, namjeravao je da dejstva prenose i u dolinu Prače. S tim ciljem je, izjutra 8. decembra, naredio 16. muslimanskoj brigadi da glavninu zadrži na ranijoj prostoriji (u rejonu sela Zakomo i Senkovići) radi prepada na neprijatelja na drumu Rogatica - Sokolac, a da jedan bataljon uputi u Žepu da prikupi hranu za jedinice divizije; 19. birčanskoj brigadi - da sutradan glavninu rasporedi u sela Sjerci i Margetići, a jedan bataljon u Miletiće sa zadatkom odmora i sređivanja, kontrole drumu Sokolac - Han-Pijesak i pritiska na neprijatelja u Sokocu; i 20. romanij-skoj brigadi - da se 8/9. decembra prebaci na prostoriju sela Ponor, Miošići, Ozerkovići i Nepravdići radi kontrole pravca Renovice - Pale, prepada i zasjeda na drumu od Podromanije do Crvenih stijena i čišćenja te prostorije od četničkih grupa.²⁴» Dan ranije, po naređenju štaba divizije, 2. bataljon i izviđačka četa su upućeni u rejon sela Ponor i Miošići radi razbijanja četničkih grupa i kažnjavanja njihovih jataka koji su učestvovali u ubistvu trojice aktivista NOP-a.²⁵»

Dok se tako 27. divizija pripremala da pojača svoje napore na drumu Višegrad - planina Romanija, četnička Vrhovna komandaje pokrenula svoju glavninu iz gornjeg Podrinja s namjerom da prodorom preko rejona Rogatice i Glasinca, a poslije toga preko Birča ovlada sjevernim krajevima istočne Bosne. Za ostvarenje tog cilja uputila je glavne snage (nazvane desnom kolonom, koju su sačinjavali Rasinsko-toplička, Južnomoravska, Mlavsko-smederevska i grupa korpusa Gorske garde, kao i Timočki, Avalski i Javorski korpus) opštim pravcem Goražde - Rogatica - Han-Pijesak - Vlasenica ka Šekovićima, a pomoćne (nazvane lijevom kolonom, koju je obrazovao Srpski udarni korpus) od Ustikoline preko Jahorine ka Glasincu.²⁶» Iako su te i druge četničke jedinice doživjele više poraza od snaga NOVJ

24) Zbornik NOR, IV/31, zapovijest štaba 27. divizije od 8. 12. 1944, dok br. 34.

25) AVII, k. 1112A, cit. br. reg. 10-4 (Četnici su prethodnog dana ubili Stevana Pređu i Ibrahima Čelika, članove Okružnog NOO odbora za Romaniju, i Desimira Miloševića, sekretara Sreskog komiteta KPJ za Sokolac (Zbornik NOR, IV/31, napomena 3 na str. 238).

26) Zbornik NOR, IV/31, napomena 57 na str. 717.

u Srbiji i u Sandžaku, one su - objedinjene u tako jaku grupaciju, relativno dobro naoružane i opremljene, i neposredno podržavane od njemačkih trupa, - kao grupa još uvijek imale nemalu borbenu vrijednost. Poslije nekoliko dana borbi protiv četničkih »korpusa«, štab 27. divizije je u jednom svom izvještaju, između ostalog, naveo i sljedeće: »... Rukovodioci su uglavnom bivši aktivni jugoslovenski oficiri. Po upornosti neprijatelja može se zaključiti da borački elemenat sačinjavaju najokorjeliji banditi...«²⁷⁾

Rano izjutra 8. decembra prednji dijelovi te četničke grupacije (za čije jedinice će se samo na pojedinim mjestima davati formacijski nazivi, jer bi njihovo nabranje opteretilo tekst) krenuli su iz doline Prače. Na prednje dijelove lijeve kolone naltjeli su, rano izjutra (u 5,30 časova), južno od sela Ponor, 2. bataljon i izviđačka četa 20. romanijske brigade. Vodili su borbu cio dan i predveče su se povukli u susjedno selo Miošiće. U toj borbi su pojedini položaji po nekoliko puta prelazili iz ruke u ruku, naročito tamo gdje je napadala izviđačka četa. Ona je imala 4 mrtva (među njimaje bio i njen komandir, Gavro Šalić) i 4 ranjena borca, a izgubila je i 3 puškomitraljeza i 3 mašinke.²⁸⁾

Na pravcu nastupanja glavne četničke kolone nije bilo jedinica 27. divizije južno od drumu Rogatica - Sokolac. Zato su istureni dijelovi 16. muslimanske brigade (iz sastava 2. i 3. bataljona) na Crnom vrhu, Karauli (trig. 980) i Zmijinici (k. 952), kada su ih napali četnici, u prvo vrijeme mislili da se radi o napadu njemačkih jedinica. Tog ubjeđenja bili su i štabovi tih bataljona. Kada su razvili svoje čete za borbu, njemačka artiljerija iz Rogatice i sa drumu Rogatica - Sokolac otvorila je na te bataljone jaku vatru.²⁹⁾

Četnici su tako iz pokreta preduzeli napad na glavninu 16. muslimanske brigade, koja se brzo razvila za borbu. Njihove glavne snage su razvile tri napadne kolone koje su, i pored snažnog otpora i protivnapada do pada mraka zauzele sela Zako-

27) Isto, izvještaj štaba 27. divizije od 12. 12. 1944, dok. br. 47 (Redakcija Zbornika NOR, IV/31, u napomeni 6, na str. 239, borbenu vrijednost tih četničkih snaga je ocijenila drugačije. U citiranoj napomeni se kaže: »Sve navedene četničke jedinice bile su slabog borbenog morala, izgladnjele, gole i bose. Neke su jedinice, zbog gubitaka, samo formalno postojale. Dezerterstvo je bilo masovna pojava, a naročito su bježali prinudno mobilisani...« Te ocjene su proizvoljne i netačne. Čitalac će iz opisa borbi 27. divizije, koja je u to vrijeme bila vrlo efikasna borbena jedinica NOVJ, imati prilike da stekne potpuniji sud o borbenosti tih četničkih snaga).

28) AVII, k. 1112A, cit. br. reg. 104. Zbornik NOR, IV/31, cit. dok. br. 47, Mitar Minić, cit. čl, n. d., str. 535.

29) Ahmet Đonlagić i Čamil Kazazović, cit. d., str. 217.

mo, Rakitnicu, Stupni Do i Jasike. Za to vrijeme su 2. bataljon i izviđačka četa 20. romanijske brigade, zaustavili prednje dijelelove četničke pomoćne kolone (tj. Srpskog dobrovoljačkog korpusa), koja je ostala južno od drumu Rogatica - Sokolac. U toku borbi su jedinice 16. brigade otkrile da se protiv njih ne bore Nijemci, već četnici iz Srbije.³⁰

Kada se ispoljio neprijateljev napad na 16. muslimansku brigadu, štab divizije je, poslije podne 8. decembra, naredio 20. romanijskoj brigadi da se zadrži u dotadašnjem rejonu, a da dva bataljona uputi na pravac kojim je nastupalo lijevo krilo glavne četničke kolone, a 19. birčanskoj brigadi - da se prebaci na prostoriju sela Mandra i Klečkovac i tu ostane u divizijskoj rezervi.³¹ Tim odlukama štab divizije ostao je u stavu iščekivanja. Takav postupak bio je ispravan i opravdan u datoj situaciji kada nije bilo jasnijih predstava o neprijateljevoj snazi i namjerama. Međutim, štabovi 16. i 20. brigade samoinicijativno su se povezali i dogovorili da se izvrši noćni protivnapad na četnike na liniji Jasike - Rakitnica. Riješili su da dva bataljona (2. i 4) 16. muslimanske brigade napadnu neprijatelja koji je prodro u selo Rakitnicu, a dva (1. i 3) bataljona 20. romanijske brigade na kolonu koja je izbila na Jasike, a da im u tome sadejstvuje 3. bataljon 16. brigade. Napad jedinica obiju brigada počeo je poslije pola noći. Do svanuća su bataljoni 16. brigade ovladali selom Rakitnicom. Ali, ujutro (9. decembra) četnici su uveli u borbu pojačanja i, uz neposrednu podršku njemačke artiljerije, ponovo zauzeli to selo, a onda prešli u napad na cijelom frontu od Košutice (na drumu Sokolac - Han-Pijesak) do Ravne Raduše (k. 1042), koji je bio širok oko 15 km, s težištem prema odsjeku koji je branila 16. brigada. Njihove napadne kolone su razvile dva - tri streljačka stroja koji su, uz zvuke vojne muzike i brojnih trubača, nastojali da natkrile i obuhvate (a muzikom i trubama da zaplaše) borbene poretke bataljona. Sve do podne je ta brigada, odbranom i protivnapadima manjih jedinica, zadržavala neprijatelja, ne dozvolivši mu da se uklini u njene položaje. Međutim, u prvim poslijepodnevnim časovima četnici su napali i položaje koje su branili 1. i 3. bataljon 20. brigade, a jednim dobro izvedenim napadom potisnuli desno krilo 4. bataljona 16. brigade preko riječice Berega. Nešto kasnije su sa pristiglim pojačanjima pojačali pritisak na cijelom frontu. U toku hrvanja da se izbori rješenje borbe tog dana, jedna četnička napadna kolona je predveče (oko 16 časova) prodrla u po-

30) Isto i AVII, k. 1111, cit. br. reg. 18/47-22.

31) Zbornik NOR, IV/31, cit. dok. br. 47 i AVII, k. 1112A, cit. br. reg. 10-4.

zadinu 16. muslimanske brigade i na Pakleniku (trig. 1160) zaplijenila minobacač i dio bojne komore (5 konja) sa 1.500 metaka. Zbog toga se ta brigada morala povući u sokolovička sela (Barnik, Grbići i Točionik), u podnožju planine Devetaka. Za to vrijeme su bataljoni 20. brigade odolijevali neprijatelju do pada mraka. Tada se 1. povukao na zapadne padine Kópita, a 3. i 4. bataljon su, po naređenju štaba divizije, postavljeni na Kopito, udesno do druma sa zadatkom da obezbijede desni bok divizijskog borbenog poretka. Ovog dana su 2. bataljon i izviđačka četa 20. brigade bili na odmoru, bez dodira s neprijateljem, u rejonu sela Miošića, 11 km južno od raskrsnice putova u Podromaniji. Ni ovoga dana štab divizije nije smatrao daje nužno da u borbu uvede divizijsku rezervu, 19. birčansku brigadu, koja se krajem dana 9. decembra našla u centru borbenog poretka divizije.³²¹

U noći 9/10. decembra bataljoni 16. i 20. brigade dobili su predah da se odmore i pripreme za narodne borbe. Pozadinske jedinice brigada i divizije upućene su preko Devetaka. Za njihovo obezbjeđenje odvojene su iz svake brigade potrebne snage, od čete do bataljona. Neprijatelj je noću ostao pasivan na dostignutoj liniji. Jedino su se u njegovoj pozadini vidjeli odsjaji požara. Opet su gorjela glasinačka sela.³³⁾ Ni jedan ozbiljniji neprijateljev napad preko tog ustaničkog kraja nije prošao bez pustošenja. Svak ga je palio: ustaše, razne njemačke jedinice, okolni četnici, i eto sada i četničke snage koje su stigle iz Srbije.

Izjutra 10. decembra četnici su nastavili napad na cijelom frontu, od sela Žljebova do Točionika, na kome su bile u liniji razvijene glavnine sve tri brigade 27. divizije. Kao i prethodnog dana na bojištu je neprijatelj nastupao u više napadnih kolona koje su, čim su došle pod minobacačku i mitraljesku vatru, počele, kao na vježbalištu, da se razvijaju u streljačke strojeve. Požadi njih nastupale su nove kolone, rezerve. Kako je četnička grupacija bila dosta odmakla od Rogatice i Sokoca i druma između tih mjesta, više je nije mogla podržavati njemačka artiljerija; umjesto nje položaje jedinica 27. divizije četnici su tukli dosta jakim i preciznom minobacačkom vatrom. S nadvisujućih položaja, koje su zaposjele brigade, jasno se vidio pokret četničkog borbenog poretka po njivama i livadama pokrivenim snijegom. Iako tučeni jakim vatrom sveg naoružanja, četnički streljački strojevi su prišli na jurišno odstojanje i pokušali da

32) Isto, Ahmet Đonlagić i Čamil Kazazović, cit. d., str. 218 i AVII, k. 1111, cit. br. reg. 18/47-22

33) Zbornik NOR, IV/31, depeša štaba 3. korpusa Vrhovnom štabu, 10. 12. 1944, dok. br. 146, str. 718.

se na pojedinim pravcima uklina u borbeni poredak divizije. Sve do mrakaje na cijelom frontu vođena bliska borba, sa više naizmeničnih napada i protivnapada i zauzimanja i gubljenja pojedinih položaja. Zbog te upornosti i stalnog pothranjivanja neprijateljevih snaga u prvom ešelonu, naročito na njegovom desnom krilu, štab 27. divizije zaključio je da divizija neće moći duže braniti rejon Sokolovića i da će se morati povući preko Devetaka, jer su u borbu bile uvedene sve njene jedinice. Prije pada mraka na lijevom krilu divizijskog borbenog poretka opet su se pojavile jače četničke kolone. Štab 16. brigade je, prema dobijenom odobrenju izvukao iz borbe svoje jedinice, ne dozvolivši neprijatelju da organizuje gonjenje. Kratkim protivnapadima i ispadima pojedinih četa neprijatelj je privremeno zastavljen, što su glavnine bataljona iskoristile da se sviju u kolone i da uredno odstupe. U tome su se posebno istakli brigadna izviđačka četa i vod automatičara. U isto vrijeme je i štab divizije premjestio svoje Komandno mjesto u Džimrije. Međutim, na centru i desnom krilu fronta su glavnine 19. i 20. brigada³⁴¹ održale svoje položaje.

U proteklim trodnevnim borbama četnička grupacija je potiskivala 27. diviziju zahvaljujući svojoj izrazitoj nadmoćnosti koja je iznosila do 5 : 1 u korist neprijatelja. U početku svakog od dnevnih napada četnici su sa snagama iz prvog ešelona vršili frontalni pritisak s ciljem da otkriju borbeni poredak divizije i međuprostore u njemu, stalno težeći da ga natkrile, a poslije podne su uvodili u oorbu svoje rezerve s kojim su pokušavali da obuhvate divizijski borbeni poredak i da upadnu u pozadinu krilnih brigada. Uz to njihov borbeni poredak je bio gotovo kompaktan, sličan kohorti, i za protekla tri dana nije bilo prilike da se tuče neka od četničkih kolona, jer su se sve čvrsto naslanjale jedna na drugu. Sve je to sililo 27. diviziju da prihvati frontalni otpor, iako takav način dejstava nisu željeli ni štab divizije ni štabovi brigada.³⁵¹ Međutim, uočeno je da četničke jedinice prekidaju borbena dejstva čim padne mrak i da u noćnoj borbi nisu tako efikasne u međusobnom sadejstvu. Imajući to u vidu, a i činjenicu da su 19. birčanska i 20. romanijska brigada održala svoje položaje, štab divizije odlučio je da 16. i 19. brigada izvrše, poslije pola noći 11. decembra, napad na četnike koji su upali u sokolovička sela. Cilj je bio da se neprijatelj iznurava, da mu se ometu pripreme za naredni napad i da mu se tako uspori dalje prodiranje.³⁶¹

34) Isto, str. 718-19, AVII, K. 1111, cit. br. reg. 18/48-22 k. 1112A, cit. br. reg. 10-4 i Ahmet Đonlagić i Čamil Kazazović, cit. d., str. 218-19.

35) Zbornik NOR, IV/31, cit. dok. br. 47.

36) AVII, k. 408A, br. reg 3-1/1.

U taj protivnapad je 16. brigada krenula poslije kraćeg predaha u selima na sjeveroistočnim padinama Devetaka, gdje su njene jedinice dobile topli obrok i popunile se municijom. Napadala je sa tri bataljona na neprijatelja koji je prodro u sela Barnik, Grbići i Točionik. U isto vrijeme je jedan bataljon 19. birčinske brigade napadao četnike u Selištima. Iako su oni postavili isturena obezbjeđenja (zasjede, objavnice), ipak su jedinice 16. i 19. brigade izjutra 11. decembra na nekoliko mjesta iznenadile neprijatelja i izbacile ga iz sela u koje je upao. Pri tome je 16. brigada zaplijenila 2 mitraljeza, 2 puškomitraljeza, 15 pušaka i drugu opremu. Ali, četnici su brzo intervenisali sa jakim snagama. U prvim jutarnim časovima ponovo su zauzeli izgubljene položaje i odmah produžili napad s namjerom da overladaju Devetakom. Na svim stazama preko planine, koja je bila pod snijegom dubokim do 20 cm, jedinice tih brigada su usporavale neprijatelja, vodeći s njim mjestimično i blisku borbu, ali bez odsudnijeg angažovanja. Da bi olakšao prodor svojih napadnih kolona preko šumovite i snijegom pokrivene planine, neprijatelj je ponovno uputio svoje jake razerve u obuhvat lijevog krila divizijskog borbenog poretka i to na pravcima gdje nije bilo naših snaga i tim manevrom, 11. decembra, prisilio 27. diviziju da se izvuče iz Devetaka.³⁷¹

Još prethodnog dana je štab 3. korpusa ocijenio da 27. divizija nema dovoljno snaga da zaustavi i razbije četničku grupaciju. Zbog toga je tražio odobrenje od Vrhovnog štaba da na prostoriju Devetaka i Sokolovića uputi glavninu (dvije brigade) 38. divizije, insistirajući da u tom slučaju 28. divizija NOVJ (koja se krajem novembra prebacila iz Srbije u istočnu Bosnu ispolji veću aktivnost na drumu Zvornik - Janja i u Semberiji. Međutim, Vrhovni štab je imao podatke da njemačke snage namjeravaju da se iz Zvornika probiju ka Tuzli i nije odobrio pomjerenje 38. divizije. Tako je 27. divizija i dalje ostala sama prema četničkoj grupaciji koja je nastupala ka Han-Pijesku i Vlase-nici.³⁸¹

Zauzimanjem Sokolovića i potiskivanjem 27. divizije preko Devetaka, četnici su, 12. decembra, produžili nastupanje samo na svom desnom krilu, na odsjeku koji je branila 16. muslimanska brigada. Poslije dvočasovne borbe prodrli su u sela Brestovaču i Pušunje, oko kojih je nastavljena borba. Bataljoni te brigade su izvršili nekoliko protivnapada, ali do pada mraka

37) Zbornik NOR, IV/31, cit. dok. br. 146, str. 720, Ahmet Donlagić i Čamil Kazazović, cit. d., str. 219 i AVII, k. 1111, cit. br. reg. 18/48-22 k. 1112A, cit. br. reg. 10-4.

38) Zbornik NOR, IV/31, cit. dok. br. 146, str. 719 i 720.

nisu povratili izgubljene položaje. Predveče je neprijatelj zauzeo i Džimrije, a 16. brigada se povukla u rejon Borovac, Jelovci i Plana.³⁹⁾

Pošto se četnička grupa, koja je prodrla do sela Džimrija, bila isturila i odvojila od svoje glavnine, štab divizije riješio je da 19. i 16. brigade u toku noći 12/13. decembra izvrše napad na nju, prva u pomenutom selu, a druga - u Brestovači i Međedaku. Iako su četnici bili opet isturili obezbjeđenja i nalazili se u pripravnosti, dva bataljona 19. birčanske brigade su ih iznenadila i djelimično razbili u Džimrijama, zaplijenivši im 2 puškomitraljeza, 10 pušaka i 4 konja. Međutim, napad triju bataljona 16. muslimanske brigade nije dao očekivane rezultate. Neprijatelj ih je dočekao na položajima, u punoj gotovosti, i oni su se poslije kraće borbe povukli.⁴⁰⁾

Još dok je trajao taj noćni protivnapad, štab divizije je riješio da za kraće vrijeme odvoji jedinice divizije od neprijatelja i da im obezbijedi neophodne uslove da se odmore, srede i pripreme za naredne borbe. Zato je poslije ponoći 12. decembra izdao zapovijest kojom je odredio da se 16. muslimanska brigada rasporedi u rejon sela Plana, Podžeplje, Krivača i Crna Rijeka i da, u svojstvu divizijske rezerve, bude u gotovosti za uvođenje na pravcima prema Han-Pijesku i Vlasenici; 19. birčanska - da sa glavninom ostane u rejonu Mrkalja, a jedan bataljon da zadrži u zaseocima Strmica i Šveza, sa zadatkom da se glavnina jedinica odmara, a da manji dijelovi (patrolnom i izviđačkom aktivnošću) održavaju kontakt s neprijateljem u Sokolovićima i Žljebovima; i, 20. romanijska brigada - da sa dva bataljona organizuje odbranu na liniji sela Podvisočnik - Visočnik i Gornji Čapori, odakle da istura izviđačke dijelove prema Žljebovima i Košutici, a glavnina da se prebaci u rejon sela Berkovina, Mitrovići i Japage. Ukoliko četnička grupacija bude nastavila nadiranje ka Han-Pijesku, bilo je predviđeno da 19. i 20. brigada hvataju neprijatelja u procjep na taj način što će prva napadati sa istočne, a druga sa zapadne strane druma Sokolac - Vlasenica.⁴¹⁾

Ujutro 13. decembra i neprijatelj je zastao, ograničivši se na odbranu. Izuzev izviđačkih aktivnosti, na frontu prema Han-Pijesku je zavlдало zatišje. Svoje nove rejone rasporeda jedinice 27. divizije su posjele bez uznemiravanja. Glasinac i slobod-

39) Ahmet Đonlagić, i Ćamil Kazazović, cit. d., str. 219 i AVII, k. 1111 cit. br. reg. 18/49-22 i k. 1112A, cit. br. reg. 10-4.

40) Isto.

41) Zbornik NOR, IV/31, zapovijest štaba 27. divizije od 12. 12. 1944, dok. br. 46 i AVII, k. 1112A, cit. br. reg. 10-4.

na teritorija oko Rogatice su privremeno napušteni. Sa brigada 27. divizije povukla se Komanda Romanijskog vojnog područja i komande mjesta iz Šenkovića i Sokolovića, a i nešto mještana, u svemu oko 270 ljudi i žena.^{42>}

Tokom proteklih petodnevnih borbi 27. divizija je, prema podacima njenih jedinica, nanijela četničkoj grupaciji gubitke od oko 600 izbačenih iz stroja (od toga, 350 mrtvih i svega nekoliko zarobljenih). Od materijala su zaplijenjena samo 2 mitraljeza, 4 puškomitraljeza i 25 pušaka. Gubici jedinica divizije iznosili su ukupno: 14 mrtvih, 5 nestalih i 40 ranjenih. Od naoružanja je izgubljeno: 1 minobacač, 3 puškomitraljeza, 3 mašinke i 1.500 metaka.^{43>}

Borbe 27. divizije protiv četničke grupacije na prostoru od druma Rogatica - Sokolac do linije planina Žep - Han-Pijesak su tipičan primjer uspješno organizovane i izvedene manevarske odbrane, kojoj je osnovni cilj bio iscrpljivanje i usporavanje nadmoćnijeg neprijatelja. Za tih pet dana je četnička grupacija savladala prostor od oko 20 km vazdušne linije, ili njen prosječni dnevni tempo prodiranja iznosio je svega 4 km. Tako uspješan otpor 27. divizije bio je rezultat i visoke borbene vrijednosti njenih jedinica i dobrog komandovanja. Iako iznenađeni pojavom jakih četničkih snaga, štab divizije i štabovi brigada su, prema svim sada poznatim elementima tadašnje situacije, ispravno postupili što su se tom neprijatelju, o kome su malo znali, suprotstavili aktivnom odbranom u kojoj su, dobro poznavajući zemljište i lokalne prilike, do maksimuma iskoristili prednosti koje su u tome imale jedinice Divizije. Zaposjedajući najpogodnije topografske objekte za odbranu, bez gotovo ikakve fortifikacijske organizacije položaja, čete i bataljoni su uspješno koristili svoje relativno brojnije naoružanje (puškomitraljeze, mitraljeze i minobacače) da prisile neprijatelja, naročito kad je izbio u rejon Sokolovića, da se razvija i da pod jakom vatrom, na otvorenom zemljištu, savladuje prostor do njihovih položaja. Kad god su četnici preduzimali juriš, te jedinice su gotovo uvijek prihvatale blisku borbu, u kojoj su bile iskusne i za nju relativno dobro opremljene (jer su čete raspolagale pored ostalog sa više mašinki). Ali, nigdje taj otpor nije išao do odsudnijeg angažovanja. Dobrom organizacijom sadejstava u okviru bataljona, jedinice su se vješto izvlačile iz borbe, ne dopuštajući neprijatelju da, poslije zauzimanja položaja, preduzima gonje-

42) AVII, k. 1111 izvještaj štaba 27 divizije štabu 3. korpusa, 29. 12. 1944, br. reg. 38/2 i k. 1112A cit. br. reg. 10-4.

43) Zbornik NOR, IV/31, cit. dok. br. 47.

nje i cijepa borbeni poredak bataljona i brigada. Uz efekte opisanih noćnih napada, tako žilava odbrana omogućila je da se uspori neprijateljevo prodiranje i da mu se nanese značajni gubici. Međutim, treba naglasiti da borbe proteklih dana nisu hitnije uticale na koheziju neprijateljevih jedinica ni na njihovu spremnost za dejstva. U prvoj polovini decembra u redovima četničke grupacije još nije bilo pojava većeg osipanja i masovnijeg zarobljavanja njenih boraca.

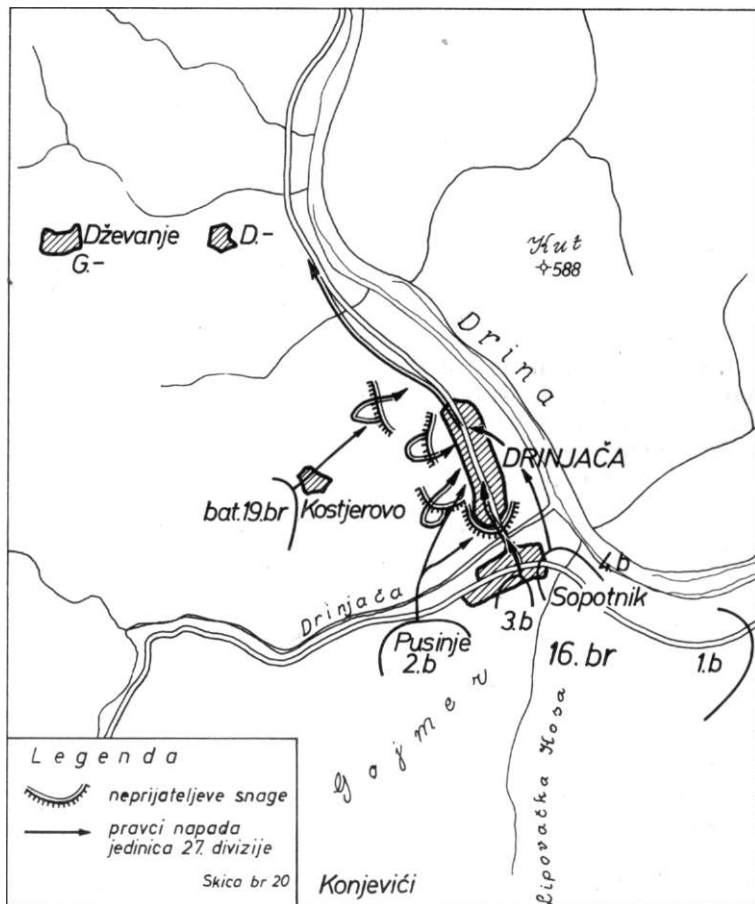
2. *Razbijanje SS pukovske borbene grupe »Skenderbeg«*

Uvođenje četničke grupacije u borbu na području južnog dijela istočne Bosne donijelo je njemačkom komandovanju značajne operativne koristi. Ona je potisnula 27. diviziju s komunikacije Višegrad - Sarajevo i time obezbijedila nesmetano izvlačenje trupa njemačke Grupe armija »E« na tom dijelu njenog najvažnijeg odstupnog pravca. A kad je izbila pred Han-Pijesak, njemačko komandovanje ju je moglo upotrijebiti u dolini Drine (nizvodno od Ljubovije), kuda su odstupale njemačke snage od Užica, izložene udarima jedinica 14. korpusa iz Srbije i 28. i 38. divizije NOVJ iz istočne Bosne. Komanda Grupe armija »E« je, 10. decembra, obavijestila potčinjene komande armijskih korpusa da će četnička grupacija krenuti prema rejonu Valjeva, upoznavajući ih i sa time da »... Draža Mihailović garantuje najlojalnije držanje prema njemačkim jedinicama...«⁴⁴⁾ Narednih dana se značaj četničke grupacije za njemačko komandovanje još više povećao. U Sremu je, prodorom 1. proleterskog korpusa, prijetila opasnost proboja fronta. Zbog togaje komanda Grupa armija »E« morala ubrzati pokret svog 34. armijskog korpusa dolinom Drine radi njegovog prebacivanja sjeverno od Save. Još 13. decembra mu je naredila da napusti mostobran u Ljuboviji, a pet dana kasnije (18. decembra) da povlačenje iz Zvornika izvrši »... po mogućnosti tek poslije dolaska četničkih snaga koje se kreću sa jugozapdnog pravca ka Zvorniku«⁴⁵⁾ Prema tome, četnička grupacija je u toj situaciji trebalo da zamijeni njemačke trupe u dolini Drine (nizvodno od Ljubovije) i da održi front na toj rijeci radi sprečavanja prodorajedinica NOVJ iz Srbije u istočnu Bosnu.

Stab 27. divizije cijenio je da ona teži da ovlada Romanijom, a onda da se širi u pravcu Višegrad - Stari Brod - Zvor-

44) Zbornik NOR, XII/4, cit. prilog 2, str. 1193.

45) Isto, str. 1199.

Zauzimanje Drinjače

nik.⁴⁶⁾ I štab 3. korpusa je, takođe, zaključio da su je Nijemci upotrijebili zbog teške situacije oko Zvornika koji je, sredinom decembra, postao težišna operativna tačka borbene situacije u istočnoj Bosni, jer je držanjem tog dijela doline Drine neprijatelj sprečavao prebacivanje jakih snaga NOVJ iz Srbije u istoč-

46) Zbornik NOR, IV/31, cit. dok. br. 47.

nu Bosnu. Zato je riješio da glavine 27. i 38. divizije zauzmu Drinjaču i Zvornik i tako osujete njemačke planove, a da se prema četnicima ostave slabije snage sa zadatkom da ih zadržavaju dok se ne izvrši glavni zadatak.⁴⁷⁾ U stvorenoj operativnoj situaciji, štab 3. korpusa je odlučio da na rješavajućoj tački grupiše glavne snage i da istovremeno stvara uslove da se tuče i četnička grupacija. U vrijeme kada je bio izražen neprijateljev pritisak od Doboja ka Tuzli, kada je četnička grupacija nastupala od Rogatice prema Vlasenici, i kada su njemačke trupe držale dolinu Drine, on se riješio da djeluje po unutrašnjim pravcima i da brzim manevrima tuče jednu po jednu neprijateljevu grupu.

U okviru te zamisli korpusnih dejstava, 27. divizija je dobila (zbog operativnog rasporeda koji je sticajem borbene situacije imala) glavnu manevarsku ulogu, jer je svojim stizanjem na rješavajuće tačke borbe bila ona snaga koja je trebalo da odnese prevagu. Dobijeni zadatak štab 27. divizije odlučio je da izvrši na taj način što će 16. muslimanska i 19. birčanska brigada zauzeti Drinjaču, a 20. romanijska brigada ostati u rejonu Gornji Čapori, Han-Pijesak i Malo Polje i zadržavati neprijatelja u nadijanju ka Vlasenici⁴⁸⁾ (skica 19. i 20).

Radi napada na neprijatelja u Drinjači (gdje se branio jedan bataljon iz pukovske SS grupe »Skenderbeg«), predviđeno je da 16. brigada krene od Podžepnja preko Stedre, Nurića, Pomola, Koprivnog i Pobuda, a 19. brigada od Crne Rijeke preko Vlasenice, Nove Kasabe i Pobuda do polaznih položaja za napad; u napadu je trebalo da učestvuju i Srebrenički NOP odred (od sela Glodi, preko Liješnja ka Kostijerovu). Zato je štab 19. brigada dobio i zadatak da s njim uhvati vezu. Osim toga, njemu je naređeno da u 4 časa 17. decembra uputi jedan bataljon najkraćim pravcem prema Drinjači. Trebalo je da prikupi podatke o neprijatelju i da ih prenese štabu divizije na taj način što

47) Isto, IV/32, izvještaj štaba 3. korpusa štabu 2. armije, 17. 1. 1945, dok. br. 88. (U njemu se navodi da se 15. decembra »već jednom potpuno jasno ispoljila namjera neprijatelja, tj. da prodre i ovlada Tuzlanskim bazenom i na taj način se spoji sa njemačkim snagama koje su se uporno branile na sektoru Drinjača - Zvornik - Kozluk«. Malo je vjerovatno da se tada, sredinom decembra 1944. godine, moglo zaključiti da četnici imaju namjeru da ovladaju tuzlanskim bazenom. Vjerovatno je tu ocjenu štab korpusa tada dao pod uticajem završenog toka događaja u vezi sa operacijama četničke grupacije u istočnoj Bosni, prim. A. Đ.)

48) Zbornik NOR, IV/31, zapovijest štaba 27. divizije od 16. 12. 1944, dok. br. 62.

će se priključiti na pogodnom mjestu na stalnu telefonsku liniju na pravcu Drinjača - Vlasenica.⁴⁹¹

Prema toj zamisli, obje brigade prebacile su se do pred Drinjaču u dva dnevna marša, koji su ukupno imali oko 30 km vazdušne linije: 16. muslimanska je uveče 17. decembra izbila u rejon sela Hrnčić, Bačić i Pobude, odakle je poslije pola noći uputila u napad dva bataljona;⁵⁰¹ u isto vrijeme je izbila i glavнина 19. birčanske brigade u rejon sela Hrnčić i Konjević, gdje je zanoćila. Njen 1. bataljon stigao je nešto ranije u selo Liješanj (na lijevoj obali Drinjače), gdje nije bilo Srebreničkog odreda, pa je poslije ponoći sam krenuo - preko Kostijerova - u napad na neprijatelja u Drinjači.⁵¹¹

Tako su se cijela 16. i glavнина 19. brigade našle na prostori južno od Drinjače. Taj početni raspored (nastao najviše zbog težnje da se 19. brigada prebaci najkraćim i najlakšim pravcem do objekta napada) nije omogućavao da se u borbu uvedu raspoložive snage. Zato su u napad na neprijatelja u Drinjači umjesto pet - šest angažovana samo tri bataljona. Oni su borbu počeli pred svanuće 18. decembra, neistovremeno i bez utanačenog sadejstva. Jedinice 16. brigade su izbacile manje neprijateljeve dijelove iz južnog dijela naselja. Glavnina SS bataljona lako ih je zaustavila na desnoj obali Drinjače, koju oni nisu ni pokušali da pređu. Mada je 1. bataljon 19. brigade stjerao isturena neprijateljeva osiguranja sa Kostijerova, prodro do same ivice naselja i zaplijenio, između ostalog 3 puškomitraljeza neprijatelj gaje tu zaustavio, a onda protivnapadom odbacio na polazni položaj. Međutim, i on i bataljoni 16. brigade ostali su cijelog dana u neposrednom dodiru s neprijateljem, više u prepucavanju i uznemiravanju nego u naporu da izbace esesovce iz varošice.⁵²¹

Mjesto Drinjača je bilo značajno neprijateljevo uporište u vrijeme izvlačenja njemačkih snaga od Užica preko Ljubovije i dalje dolinom Drine ka Bijeljini. Bilo je stalno posjednuto i služilo je kao jedno od uporišta za obezbjeđenje izvlačenja. Kao i u drugim varošicama i gradovima u Bosni i Hercegovini, i u Drinjači je tokom rata iskopano mnoštvo rovova i streljačkih zaklona, koji su dopunjavani i modifikovani, zavisno od potreba onih koji su se u njima branili. Nijemci su u samom mjestu podesili za odbranu zgrade od tvrdog materijala, a između njih

49) Isto i Zbornik NOR, IV/32, izvještaj štaba 27. divizije štabu 3. korpusa, 1. 1. 1945, dok. br. 5.

50) Ahmet Đonlagić i Ćamil Kazazović, cit. d., str. 221.

51) AVII, k. 1111, cit. br. reg. 18/52-22

52) Isto i Zbornik NOR, IV/31, dok. br. 146, str. 725.

obnovili stare ili izgradili nove streljačke zaklone. U cjelini gledano, Drinjača je tada bilo jako neprijateljevo uporište, koje je sa istočne i južne strane bilo zaštićeno rijekama Drinom i Drinjačom. U varošici je bio drveni most preko istoimene rijeke. Nijemci su ga pripremili za rušenje i kontrolisali vatrom iz tvrde zgrade žandarmerijske stanice. Iznad naselja, na obližnjim kosama, ispod sela Kostijerova, jedino više nije bilo isturenih neprijateljevih obezbjeđenja, jer ih je stjerao 1. bataljon 19. brigade.

Tih dana situacija u dolini Drine je bila složena. Na mnogim mjestima, sve do Save, vođene su teške borbe, naročito kod Zvornika i Bijeljine. U isto vrijeme je i četnička grupacija nastavila nastupanje. Ona je, 17. decembra, izbila pred Vlasenicu. Zbog svega toga je štab 3. korpusa insistirao da 27. i 38. divizija što prije ovladaju Drinjačom i Zvornikom kako bi se njihove brigade mogle okrenuti protiv četnika koji su nadirali u Birač.

Da bi se ubrzalo zauzimanje Drinjače, komandant 27. divizije, potpukovnik Miloš Zekić, došao je, poslije podne 18. decembra, u štab 16. muslimanske brigade⁵³¹ i zahtijevao da ona mora dobiti zadatak izvršiti po svaku cijenu. U štabu se odmah pristupilo razradi plana napada. Glavni problem je bio: kako preći rijeku Drinjaču, koja je tu široka 20 do 30 metara. Cijenilo se daje to teško izvesti preko mosta, koji je neprijatelj držao pod vatrom. U štabu brigade se znalo (od mještana) da na rijeci postoje dva gaza: kod ušća u Drinu i kod sela Pušinja. Sve okolnosti su navodile na pomisao da se na tim gazovima pređe Drinjača. Mada je temperatura bila ispod nule, a snijeg, koji je ranije napadao, još visok, komandant divizije i štab brigade⁵⁴¹ su riješili da se na svaki od tih gazova uputi po jedan bataljon i da se neprijatelj u varošici napadne sa istočne i zapadne strane. Bilo im je više nego jasno da to rješenje zahtijeva vanredne fizičke napore od boraca i starješina, ali su smatrali da se jedino tako može izvršiti dobijeni zadatak. Računali su da će se na taj način postići i iznenađenje, jer je bilo malo vjerovat-

53) Dejstva 16. muslimanske brigade u napadu na Drinjaču data su prema cit. djelu Ahmeta Đonlagića i Čamila Kazazovića, str. 221-5.

54) U cit. d., Ahmeta Đonlagića i Čamila Kazazovića nije pomenuto da je u traženju rješenja za napad na neprijatelja u Drinjači učestvovao i komandant divizije Miloš Zekić. Sjećanja učesnika o tome su bila podijeljena. Jedni se nisu sjećali daje komandant divizije tog dana bio u štabu 16. brigade, drugi su zamislili da je bio, ali da nije učestvovao u razradi napada i na sastanku sa štabovima bataljona. Autor, kao jedan od učesnika, sjeća se onoga što je iznio u tekstu. Ali, svoju tvrdnju zasniva i na poznavanju svih aktera i njihovog mogućeg ponašanja u datoj situaciji.

noće da esesovci očekuju da se na takvoj hladnoći može gaziti rijeka. Osim toga, gazom preko rijeke bilo je moguće napasti neprijatelja sjedne i s druge strane varošice, a streljačkom vatrom prostreljivati njegov raspored (jer je naselje izduženog oblika, razvijeno uz drum za Zvornik), što je bilo od nemalog značaja za ishod borbe.

Kako će sam tok napada pokazati, iznenađenje koje je postignuto gaženjem Drinjače presudno je uticalo na ishod borbe, jer su snage 16. muslimanske brigade bile brojno slabije od neprijatelja. Tada su njene čete imale svega po 25 do 30 boraca i starješina.

Kada je odluka utvrđena, štab brigade je naredio da se 1. i 2. bataljon hitno prebace u selo Sopotnik, a da štabovi bataljona dođu u štab brigade. Oko 23 časa 18. decembra održanje sastanak na kome je, u prisustvu komandanta divizije, saopštena odluka štaba brigade: 4. bataljon treba da pregazi Drinjaču kod njenog ušća u Drinu (300-400 metara ispod naselja) i napadne neprijatelja sa sjeveroistočne strane; 2. bataljon će pregaziti rijeku kilometar uzvodno od mosta i s glavnom likvidirati neprijatelja u grupi kuća kod mosta, a s jednom četom sadejstvovati napadu 4. bataljona prema crkvi; 3. bataljon će formirati nekoliko bombaških grupa koje će se na čelu njegovih četa prebaciti preko mosta (ako ne bude porušen) kada 2. bataljon zauzme pomenutu grupu kuća; i 1. bataljon će ostati u rejonu sela Sopotnik i Zelinje radi zatvaranja pravca prema Bratuncu.

Štabovi bataljona su odmah krenuli u svoje jedinice i upoznali komande četa sa dobijenim zadacima. Po četama su održani kratki partijski i skojevski sastanci, a poslije njih i kratke četne konferencije. U četama su formirane po jedna - dvije bombaške grupe.

Oko 3 časa 19. decembra bataljoni su izbili na gazove. Odlučeno je da se ne skidaju odjeća i obuća. Gaženje je izvršeno u koloni, po četama. Borci su se držali za ruke, a neke od četa su imale i konopce za koje su se borci pridržavali. Na oba gaza voda je bila ispod ramena, a nije bila brza. U blizini prelaza neprijatelj nije imao nikakvo obezbjeđenje. Cim su prešli na lijevu obalu, bataljoni su se razvili u četne, a one u odjeljenske kolone. Odjeća se na borcima odmah počela mrznuti, ali kako je borba brzo počela, na to se gotovo zaboravilo.

Oba bataljona su počela napad gotovo istovremeno.

Desnokrilna četa 2. bataljona je u prvom naletu zauzela grupu kuća kod mosta, lijevo od puta. Njena bombaška grupa je odmah krenula ka žandarmerijskoj stanici, ali su je esesovci

zasuli bombama i jakom vatrom. U isto vrijeme je i 4. bataljon zauzeo grupu kuća oko crkve. Međutim, neprijatelj se održao u crkvi i na groblju pored nje. Poslije prvog iznenađenja, esesovski bataljon se pribrao i krenuo u protivnapad. Njegova grupa, jačine od voda do čete, pokušala je da se probije do mosta koji, iako je bio miniran, iz nepoznatih razloga nije bio porušen. Dok se težište borbe pomijeralo ka mostu, dijelovi 4. bataljona su najuriš i bombama slomili otpor esesovaca iz crkve. Ali, oni su se uporno branili sa groblja, iz kuća južno od crkve i naročito iz zgrade žandarmerijske stanice. Između tih tačaka otpora postojala je vatrena veza.

Komandno mjesto štaba brigade se nalazilo u borbenom poretku 3. bataljona, iza jedne kuće u neposrednoj blizini mosta. Cijeneći po jakoj vatri da se neprijatelj još organizovano brani, a da popušta napad 2. i 4. bataljona, štab brigade je odlučio da 3. bataljon izvrši juriš preko mosta. Svega nekoliko minuta poslije toga njegove dvije čete su (jedna za drugom, u kratkom vremenskom intervalu) krenule na most. I pored jake mitraljeske i tromblonske vatre, projurile su preko njega i dohvatile se lijeve obale. Poneseni tim odvažnim primjerom, dijelovi 2. bataljona su se digli najuriš. U narednih desetak minuta uništena je, uglavnom ručnim bombama, grupa esesovaca koja se branila iz zgrade žandarmerijske stanice.

Pritisnuti sa svih strana, neprijateljevi dijelovi u kućama južno od crkve probili su se prema groblju, odakle se pružao najjači otpor.

U to vrijeme (nešto prije 5 časova) ispoljio se napad 1. bataljona 19. birčanske brigade od sela Đevanja.⁵⁵¹ time je odstupnica dijelovima pukovske SS grupe »Skenderbeg« prema Zvorniku bila neposredno ugrožena. Zbog toga, a i zbog pritiska 16. brigade neprijatelj se počeo izvlačiti iz Drinjače. Noć je bila tamna i ta grupa, koja je bila okružena, izvukla se najviše zbog toga što su borci 4. bataljona mislili da se radi o nekoj od četa 2. ili 3. bataljona. Izmiješane jedinice, izmiješane najviše zbog tmine i malog prostora, krenule su za njim, ne dozvolivši mu da se odmah odvoji. Poslije gonjenja od oko 2 km, kada je uspostavljena neposredna veza između dijelova 16. i 19. brigade, štabovi bataljona 16. brigade su zaustavili svoje čete i povratili ih nazad da se borci ogriju i osuše. Daljnje gonjenje su preuzeli 3. bataljon 16. i 1. bataljon 19. brigade. Oni nisu dozvolili neprijatelju da se zaustavi sve do Zvornika.

55) AVII, k. 1111, cit. br. reg, 18/52 i 53-22.

Ujutro 19. decembra je cio prostor uz lijevu obalu Drine od Drinjače do Zvornika bio u rukama 27. divizije. To je omogućilo da se jedinice 14. korpusa NOVJ tog i narednih dana nesmetano prebace iz Srbije u istočnu Bosnu i da sadejstvuju snagama 38. divizije u borbama oko Zvornika koji je zauzet naredne noći.

U borbama za Drinjaču 16. muslimansko i 19. birčanska brigada ubile su oko 70, ranile oko 30 i zarobile 10 neprijateljevih vojnika, a zaplijenile, između ostalog 6 puškomitraljeza. Same su imale 4 mrtva i 14 ranjenih, najviše ujurišu preko mosta u Drinjači. Među poginulim bio je Mirko Nikoletić, politički komesar 1. batljona 19. birčanske brigade, a među ranjenim Jozo Andrum, obavještajni oficir 19. brigade. On je uskoro podlegao od rana.⁵⁶

Napad glavnine 27. divizije na neprijatelja u Drinjači i na položajima iznad nje i gonjenje esesovaca ka Zvorniku našli su odgovarajuće mjesto u ratnom dnevniku njemačke komande Jugoistoka. U njemu se za situaciju na drinskom frontu, 20. decembrom 1944. godine, kaže: »... Pod "pritiskom neprijatelja, zaštitnice su odstupile na zaprečnu liniju južno od Zvornika. Neprijatelj, koji je vršio energično gonjenje, razbio je dijelove puka »Skenderbeg«.⁵⁷

Mada su Nijemci u vrijeme tih borbi već bili počeli da povlače svoje snage iz doline Drine i da ih upućuju na sremski front, razbijanje dijelova pukovske borbene grupe »Skenderbeg« i zauzimanje Drinjače, a poslije toga i Zvornika, na dva-tri dana prije nego što je neprijatelj namjeravao da napusti taj dio doline Drine, bilo je od nemalog značaja za ishod borbi protiv četničke grupacije. Ta dva-tri dana dobijenog vremena omogućila su da se glavnina 3. korpusa pravovremeno okrene protiv četničkih snaga i da, u tom vremenu, jake snage 14. korpusa pređu u istočnu Bosnu, čime se operativna situacija bitno mijenjala u korist Narodnooslobodilačke vojske na tom značajnom području. Zato je uspjeh 27. divizije na Drinjači i u gonjenju neprijatelja do Zvornika bio važan događaj za poraz četničke grupacije u istočnoj Bosni.

56) Zbornik NOR, IV/31, naređenje štaba 27. divizije od 19. 12. 1944, dok. br. 76, Nikola Andrić, cit. čl, n. d., str. 439, i AVII, k. 1111, cit. br. reg. 18/52 i 53-22. U divizijskom operacijskom dnevniku je zabilježeno daje 19. brigada imala 18. decembra 1 mrtvog i 3 ranjena, a narednog dana 5 mrtvih i 8 ranjenih, a 16 brigada 2 mrtva i 14 ranjenih, i to samo 19. decembra.

57) Zbornik NOR, XII/4, cit. prilog I, str. 1117.

3. Poraz četnika u Birču

Dok se glavnina 27. divizije kretala prema Drinjači, 20. romanijska brigada je imala zadatak da usporava prodor četničke grupacije ka Han-Pijesku i Vlasenici. Međutim, neprijatelj je kratkotrajno, od 13. do zaključno 15. decembra, zastao da se sredi i pripremi za nastavljajanje prodora u dubinu istočne Bosne. Tu njegovu trenutnu borbenu pasivnost štab 3. korpusa je ocijenio kao zaustavljanje, paje u tom smislu izvijestio i Vrhovni štab.⁵⁸⁾

Međutim, već 16. decembra četnici su obnovili nastupanje. Njihove komande su otkrile odlazak glavnine 27. divizije, pa su preko rejonu koje su do tada držale 16. i 19. brigada preduzeli napad na 20. romanijsku brigadu. U toku tog dana napali su samo njen 2. bataljon u selu Gornji Čapori i zauzeli Han-Pijesak. Uveče 16/17. decembra je 20. brigada sa dva (1. i 4) bataljona preduzela protivnapad na neprijatelja u tom mjestu, a sa ostala dva u selu Mrkaljima i na drumu južno od tog sela. Poslije tih poduhvata koji su imali za cilj da onemoguće četnicima preдах i ometu im pripreme za dalje nastupanje, ona se povukla na položaje na Malom Polju, s kojih je trebalo da zatvori pravac prema Vlasenici. Ali, četnička grupacija je, razvijena na širokom frontu, nesmetano nastavila nadiranje sa jakim kolonama na svom desnom i lijevom krilu. Pred kraj dana 17. decembra zauzela je Vlasenicu, koju su pravovremeno napustile pozadinske jedinice i rukovodstva organizacija NOP-a. Sutradan je neprijatelj preduzeo napad na 20. romanijsku brigadu koja se nalazila iznad Vlasenice, u rejonu Igrišta, Han-Vjeternika i Podbukvika. Bila je okružena na malom prostoru i s osloncem na Igrište (trig. 1406) punih 36 sati pružala je snažan otpor. Pošto odatle nije mogla više ispoljavati bitniji uticaj na četničke snage koje su prodirale u Birač, štab brigade je odlučio da se jedinice izvuku iz okruženja i zabace u pozadinu neprijatelja. Noću 19/20. decembra izvršen je marš preko sela Nerića, Pjenovca, Nevačke i Kusača u Podžeplje, po mećavi i velikoj hladnoći, ali bez borbe. Tako se 20. decembra 20. romanijska brigada našla u pozadini četničke grupacije.⁵⁹⁾

Na prodor četnika u Vlasenicu, štab 3. korpusa je sutradan naredio 27. diviziji da se odmah, poslije zauzimanja Drinjače, orijentiše prema tom mjestu. Istovremeno je pod komandu njenog štaba stavio Kladanjski i Srebrenički NOP odred i bir-

58) Isto, IV/31, cit. dok. br. 146, str. 722 i 3, AVII, k. 1112A, cit. br. reg. 10-4.

59) Mitar Minić, cit. čl. n. d., str. 536 i AVII, k. 1112A, cit. br. reg. 10-4.

čansko vojno područje. Čim su razbijeni dijelovi borbene grupe »Skenderbeg« odbačeni iz Drinjače ka Zvorniku, štab divizije naredio je (19. decembra) Kladanjskom NOP odredu da se orijentiše prema četnicima (na prostoriji Grabovica, Pravoslavlani Džemat, Kozja Ravan) i da »hitno i po svaku cijenu uhvati vezu i da... preda priloženu zapovijest« 20. romanjskoj brigadi, s kojom nije imao vezu od 17. decembra, radi napada na neprijatelja u rejonu Vlasenice.⁶⁰¹

Ali, u toku 19. decembra četnička grupacija je iz rejona Vlasenice produžila na sjever i do mraka tog dana izbila na liniju selo Cikote - Šekovići - Papraća. Zbog toga su štabovi 3. korpusa i 27. divizije zaključili daje svrsishodnije izvršiti napad na četničke snage koje su izbile u rejon Šekovića nego na one koje su bile u Vlasenici. U tom cilju je štab korpusa naredio da se dvije (18. i 21) brigade 38. divizije izvuku iz borbi u Zvorniku i preko Papraće krenu u napad na četnike koji su prodrli u Šekoviće.⁶⁰² Ali, tada se još pomišljalo i na to da se glavnina 27. divizije uputi, poslije razbijanja četnika u rejonu Šekovića, u napad na njihove snage u Vlasenici, u čemu je trebalo da učestvuje i 20. romanjska brigada. O njoj se 20. decembra saznalo da se nalazi u Podžeplju.⁶²¹

Kako je o neprijatelju imao samo globalne podatke (da se u rejonu Vlasenice nalazi oko 2.000 četnika, da je jedan njihov dio orjentisan ka Šekovićima, ali da se nezna ni njihova jačina niti dokle su stigli), štab 27. divizije riješio je da 16. muslimanska i 19. birčanska brigada usiljenim maršem izbiju u rejon Šekovića i da djeluju prema situaciji kakva bude na pravcima njihovih pokreta. U zapovijesti od 20. decembra insistirao je na tome da se po svaku cijenu razbiju četnici, da štabovi brigada rade samoinicijativno, da se ne smije »desiti da se sa neprijateljem razvija frontalna borba, nego prodirati po svaku cijenu« i da se kretanje brigada vrši u dvije ili tri kolone. Desno je trebalo da maršuju 19. birčanska brigada i Srebrenički NOP odred (koji joj je bio pridodat) pravcem: Nova Kasaba - Šadići - Stolica, a lijevo - 16. muslimanska brigada takođe preko Nove Kasabe, pa dalje preko Tikvarića i Rudišta do Bačkovca. Poslije izbijanja na liniju Stolica - Bačkovac bilo je predviđeno da obje brigade dobiju novo naređenje, ali je u zapovijesti naglašeno -

60) Zbornik NOR, IV/31, cit. dok. br. 76.

61) Isto, cit. dok. br. 146, str. 726-7, Zbornik NOR, 1/15, izvještaj Glavnog štaba NOV i POJ za Srbiju Vrhovnom štabu o operacijama na Drini, 15-31.1944, dok. br. 202.

62) Zbornik NOR, IV/31, zapovijest štaba 27. divizije od 20. 12. 1944, dok. br. 83.

Okolina Drinjače. Grupa žena upregnuta u jaram ore za jesenju sjetvu 1944. godine

ako situacija bude zahtjevala - da obje treba samoinicijativno da djeluju, bez čekanja na to naređenje. Štab divizije odlučio je da se kreće pozadi desne kolone.⁶³¹

Štab korpusa je nastojao da se neprijatelj u rejonu Šekovića razbije istovremeno udarom 38. divizije iz doline Spreče i 27. divizije od Nove Kasabe. Ali, usklađivanje sadejstva divizija po vremenu nije izvršeno kako valja: ka Paprači i Šekovićima su 18. i 21. brigada 38. divizije krenule 20. decembra i već toga dana došle u dodir s nadmoćnijim neprijateljem koji ih je tog i narednog dana odbacio u dolinu Spreče.⁶⁴¹

Mada u nekim izvorima stoji daje glavšina 27. divizije krenula prema četničkoj grupi u rejonu Vlasenice odmah poslije zauzimanja Drinjače,⁶⁵¹ ona taj marš nije izvršila ni tog (19. de-

63) Isto.

64) Zbornik NOR, 1/15, cit. dok. br. 202 (str. 597-600), IV/31, izvještaji štabova 21. i 18. brigade štabu 38. divizije, 28. i 29. 12. 1944. dok. br. 123 i 136.

65) Isto.

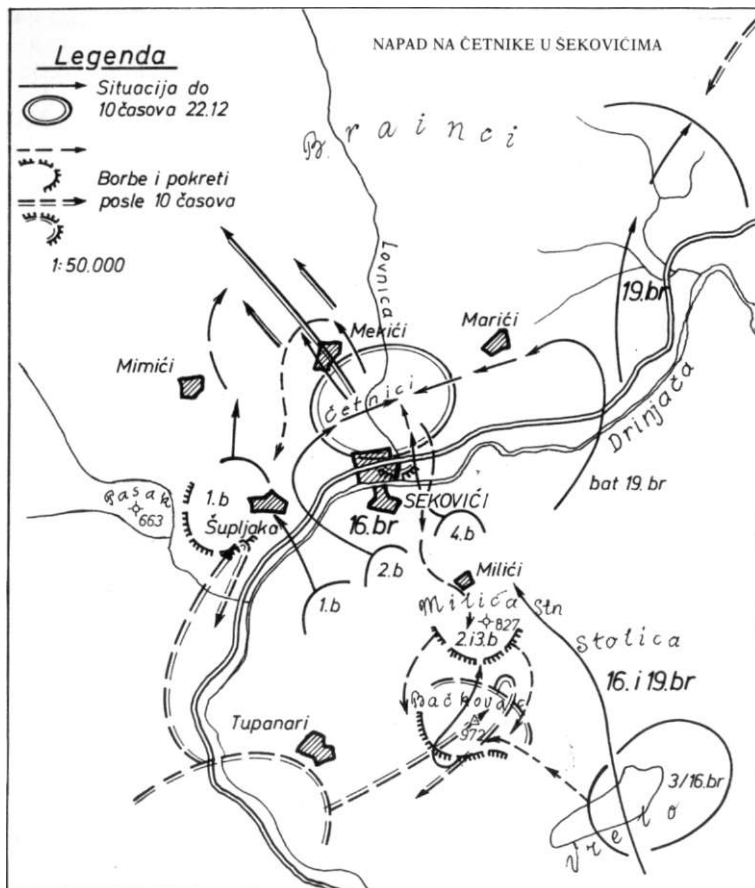
cembra) ni narednog dana. Zastoje taj pokret odgođen i ko ga je odgodio nema pouzdanih podataka. Bilo kako bilo, to pomjeranje napada 27. divizije na četnike u rejonu Šekovića ostavilo je pomenute brigade 38. divizije da se 20. i 21. decembra same nose sa nadmoćnijim neprijateljem, ali je pružilo mogućnost 16. muslimanskoj i 19. birčanskoj brigadi da predahnu i da se bolje pripreme za predstojeći napad. Od štabova tih brigada se zahtijevalo »da pripreme borce i rukovodioce na krajnje napore i izdržljivost«. Objе brigade su počele marš ka Šekovićima u toku noći 20/21. decembra. U toku pokreta nije se naišlo na četničke snage, izuzev nekoliko grupica i pojedinaca, mještana, koji su se krili oko svojih kuća. I pored insistiranja na usiljenom maršu, pokret je bio relativno spor, jer je trebalo prikupljati podatke o neprijatelju. U toku dana se samo saznalo da se u Šekovićima i u okolnim selima nalaze jake četničke snage.⁶⁶

Pošto su se kolone obiju brigada kretale na malom međusobnom rastojanju, štabovi 16. i 19. brigade su, uveče 21. decembra, išli zajedno. Kada je čelo 16. brigade pošlo sa Stolice ka Milića stijeni (k. 827), s kojim su bili štabovi brigada, pred njima se ukazalo mnoštvo vatri u dolini Drinjače oko Šekovića. Sela u tom kraju su još ranije palili i popalili Nijemci, ustaše i četnici. Dijelovi četničke grupacije, nemajući gdje da se smjeste, zanoćili su na otvorenom prostoru, pored mnogobrojnih vatri. Na okolnim visovima i kosama nije svijetlilo ništa, što je bio znak da tamo nema četnika. Pošto na Stolici i ispod nje nije bilo neprijateljevih obezbjeđenja, ocijenjeno je da neprijatelj ne zna za približavanje jedinica 27. divizije i da postoje uslovi da se iznenadi.⁶⁷

Imajući to u vidu, štabovi 16. i 19. brigade samoinicijativno su odlučili da se maksimalno iskoristi nebudnost neprijatelja. Riješili su da se ponovo gazi Drinjača i da se napad na četnike izvede odmah, i to: 2. bataljon 19. brigade da kao desna kolona pređe rijeku kilometar nizvodno od Šekovića i s glavninom napadne četnički logor a sa jednom četom, u rejonu sela Marića, da obezbjeđuje napad od Papraće; 4. bataljon 16. brigade da kao srednja kolona napad izvrši preko mosta (u stvari - šireg brvna), a 2. bataljon te brigade - kao lijeva kolona - da pregazi rijeku uzvodno od Šekovića za oko kilometar i napadne s te strane. Radi obezbjeđenja napada s pravca od Vlasenice upućen je 1. bataljon 16. brigade; trebalo je da pregazi Drinjaču nešto uzvodnije od 2. bataljona i da zaposjedne kosu iznad sela

66) Ahmet Donlagić i Ćamil Kazazović, cit. d., str. 226.

67) Isto i Nikola Andrić, cit. čl, n. d., str. 439-40.

Razbijanje četnika u Birču i kod Tuzle

Šupljaka. Za zaštitu pozadinskih dijelova brigada i divizije, ostavljen je u selu Podcrkvini 3. bataljon 16. brigade. Osim toga, dogovoreno je da se glavnina 19. brigade prikupi na Stolici i uvede u borbu zavisno od razvoja situacije⁶⁸» (skica br. 21).

68) Isto.

Donošenje odluke i pripreme za napad izvršene su vrlo brzo, jer su štabovi brigada i bataljona, a i većina komandi četa, posebno iz 19. brigade, dobro poznavali zemljište u rejonu Šekovića. To je, takođe, znatno olakšalo izvođenje napada, koji je počeo na sat-dva prije svanuća 22. decembra.⁶⁹⁾

Kako je već istaknuto, ideja napada zasnivala se na iznenađenju koje je u velikoj mjeri omogućio neprijatelj. Prodrivajući u Birač, ustanički kraj u kome je gotovo sve stanovništvo aktivno učestvovalo u borbi protiv okupatora i domaćih izdajnika, dijelovi četničke grupacije (grupa korpusa gorske garde i 3. divizija udarnog korpusa) nisu uspjeli da se obavijeste o približavanju glavnine 27. divizije. Ne znajući za nju i, vjerovatno, računajući da su s južne strane zaštićeni rijekom Drinjačom, ti dijelovi u Šekovićima (Oplenačka brigada, s korpusnom i svojom komorom) na njoj nisu imali, osim na mostu, nikakvog obezbjeđenja.⁷⁰⁾ Na takvo ponašanje neprijatelja možda je uticao i uspjeh koji je postigao prethodnog dana. Naime, u borbama tokom 21. decembra četničke snage su potisnule 18. i 21. brigadu 38. divizije iz rejona Šekovića u dolinu Spreče.⁷¹⁾

O svojoj odluci štabovi brigada su odmah izvijestili štab divizije i, istovremeno, pokrenuli jedinice u napad. Kako se i očekivalo, bataljoni su neopaženo prišli rijeci i bez teškoća je preгазили (jer je tada bila gazna na više mjesta i duboka najviše do jednog metra). Neprijatelj je otkrio samo prednje dijelove 4. bataljona kada su izbili pred most. U međuvremenu su oba krilna bataljona već bila prišla četničkom logoru na blisko odstojanje. Kada je neprijateljevo obezbjeđenje na mostu zapucalo, ti bataljoni su odmah otvorili vatru iz sveg naoružanja po četnicima koji su ležali ili sjedili oko vatri. Poslije nekoliko minuta te snažne pucnjave, oba su krenula najuriš. Sasvim iznenađena četnička Oplenačka brigada bila je brzo razbijena. Njena glavnina dala se u bijeg ka selu Mimići, ostavljajući za sobom oko 50 mrtvih i ranjenih i oko 60 zarobljenih vojnika, kao i svu svoju i korpusnu komoru (oko 30 kola sa velikom količinom municije, novca u banknotama od po 1.000 dinara, sanitetskog i drugog materijala) i oko 80 volova. Dijelovi bataljona 19. i 2. i 4. bataljona (koji je, takođe, gazom prešao Drinjaču) 16. brigade odmah su krenuli u gonjenje neprijatelja. Međutim, bilo je kratkotrajno, samo do sela Jerkovića. Kada su tu izbili, ispred sebe su u samo svitanje vidjeli po njivama i livadama koje su bile dje-

69) Isto.

70) Isto.

71) Zbornik NOR, IV/31, cit. dok. br. 123 i 136.

limično pod snijegom veliku gomilu četnika koja je bježala. Umjesto da požure i upadnu u masu zahvaćenu panikom, daje zarobe, oni su se zadovoljili daje stave pod vatru svojih puško-mitraljeza i mitraljeza. Od nje je palo nekoliko desetina neprijateljevih vojnika, ali se glavnina raspršila po zaklonima, jarugama i šumarcima i spasila od uništenja. Daje gonjenje nastavljeno, sigurno bi neprijatelj pretrpio još teže gubitke. Koliko je ta četnička grupa bila obezglavljena i zahvaćena panikom vidi se i po tome što je dio njenih boraca bio razoružan od žena i djevojaka iz šekovičkih sela.⁷²⁾

Odustajanje od gonjenja bilo je rezultat ne samo umora četa i bataljona nego i toga što se dio boraca zadržao oko zarobljenika i plijena, a uz to su se jedinice izmiješale, pa je štabovima bataljona trebalo vremena da srede svoje čete. Dok su to učinili - neprijatelj je izmakao. Jedino je 1. bataljon 16. brigade, iako je bio na obezbjeđenju prema Vlasenici, uputio jednu četu prema toj razbijenoj masi. Ona je za kratko vrijeme zarobila 40 četnika. Međutim morala se brzo vratiti nazad, jer je njen bataljon bio napadnut od četničke kolone koja je nastupala dolinom Drinjače. Štab 16. brigade je odmah u tom pravcu orijentisao dijelove 4. bataljona, pa je ta kolona zaustavljena ispred Šekovića.⁷³⁾

Oko podne situacija se, međutim, počela komplikovati. Zaustavljen u dolini Drinjače, neprijatelj je uputio jaku kolonu kosama iznad njene desne obale. Ona je oko 12 časova zauzela Bačkovac i potisla 3. bataljon 16. muslimanske brigade na položaje Milića stijena (k. 827) - Stolica - k. 826. Tim prodorom neprijatelj je upao u pozadinu divizijskog rasporeda. Glavnina 19. birčanske brigada je još ujutro upućena preko Drinjače ka Borogovu, odakle su četničke snage takođe krenule ka Šekovićima. Da bi se otklonile neprijateljeve prijetnje na oba ta pravca, komandant divizije je naredio da se prema Bačkovcu odmah uputi 2. bataljon 16. brigade, a da se cijela 19. brigada uvede prema Borogovu. U borbama koje su trajale cijelo popodne i koje su mjestimično bile krajnje uporne i na bliskim otstojanjima, odbijeni su svi pokušaji četnika da prodru u Šekoviće. Predveče (22. decembra) 2. i 3. bataljon su zbacili četnike sa Bačkovca i time otklonili neposrednu opasnost po bok i pozadinu divizije. U isto vrijeme je 19. birčanska brigada zbacila četnike sa Borogova i na tom pravcu držala situaciju u svojim

72) Ahmet Đonlagić i Ćamil Kazazović, cit. dj, str. 228, Nikola Andrić, cit. čl, n. d., str. 43940, Zbornik NOR, IV/32, cit. dok. br. 5, i saopštenje Živko Goića i Slobodana Markovića.

73) Isto.

rukama.⁷⁴ Tokom 22. decembra 16. brigada je imala 7 mrtvih i 12 ranjenih, a 19. brigada - 5 ranjenih.

Uveče 22/23. decembra glavnina 27. divizije pouzdano je držala dolinu Drinjače i širi rejon Šekovića. Time se ona našla u rasporedu četničke desne kolone, tj. u rasporedu glavnih četničkih snaga, čiji je borbeni poredak u velikoj mjeri razdvojila.

Uspješnim napadom na četnički logor u Šekovićima i aktivnom odbranom u dolini Drinjače i na pravcu od Borogova ka Šekovićima, a i zbacivanjem neprijatelja sa Bačkovca, 16. muslimanska i 19. birčanska brigada su ostvarile u toku noći 21/22. i u toku 22. decembra značajan operativni uspjeh: podijelile su glavne četničke snage na dvije grupe i time u velikoj mjeri smanjile ukupne operativne mogućnosti cijele četničke grupacije. Govoreći o borbama koje su vođene 22. decembra 1944. godine u rejonu Šekovića, štab 3. korpusa je u izvještaju Vrhovnom štabu (i štabu 2. armije), od 17. januara 1945. godine, naveo između ostalog i sljedeće: »... XXVII divizija u naletu iznenaduje Oplenački četnički korpus sa svom komorom u Šekovićima i potpuno ga razbija i na taj način polovinu četničkih snaga odbacuje ka Vlasenici isprekidajući im način komandovanja i vezu. Ova četnička grupa (dio desne kolone koji je ostao između Šekovića i Vlasenice, prim. A. Đ.) poslije ovog poraza mijenja svoj pravac i kreće se preko Kladnja sa zadatkom da se prebaci na sektor Ozrena, a u povoljnoj situaciji da sadejstvuje sa prvom grupom u napadu na Tuzlu. Ovim uspjehom XXVII divizije pobrkani su osnovni planovi četničke vrhovne komande na čelu sa Dražom Mihailovićem i bili (su) uzrok kasnijem njihovom potpunom porazu oko Tuzle«.⁷⁵

Tom značajnom porazu neprijatelja i mijenjanju njegovih operativnih planova doprinijela je i 20. romanijska brigada. Njoj Kladanjski NOP odred nije uspio dostaviti pomenutu zapovijest štaba divizije; dobilo ju je tek kad je izbila u Vlasenicu. Postojala je radio-veza između njenog štaba i štaba divizije. Ali zbog mećave i drugih smetnji poruke štaba divizije nisu mogle biti jasno dešifrovane. Štab brigade je ipak ocijenio da brigada treba da se orijentiše prema Vlasenici. Na osnovi toga je prvo pomjerio jedinice iz Podžepnja u selo Crnu Rijeku, odakle je, uveče 22/23. decembra, brigada krenula ka Vlasenici s ciljem da napadne četničke snage koje tu zatekne. U ranim jutarnjim časovima njena glavna kolona (1, 3. i 4. bataljon) podišla je gra-

74) Isto, i AVII, k. U1i, cit. br. reg. 18/2.

75) Zbornik NOR, IV/32, cit. dok. br. 88. Primjerak istog izvještaja koji je upućen Vrhovnom štabu nalazi se u AVII, k. 409, br. reg. 8/6-2.

du, ali u njemu nije bilo neprijatelja. Međutim, kada je pomoćna kolona (2. bataljon) sat-dva kasnije stigla na prilaze Vlasenici, susrela se sa Timočkim četničkim korpusom koji je, kao rezerva četničke Vrhovne komande, takođe, išao u Vlasenicu, ne znajući da su u nju, u međuvremenu, ušle jedinice NOVJ. U susretnoj borbi, u koju je brzo stupila i glavnina 20. romanijske brigade, neprijatelj je odbačen u jugoistočnom pravcu uz gubitke od 52 mrtva, 65 ranjenih i 25 zarobljenih četnika. Tim uspjehom 20. romanijske brigade uklonjena je rezerva četničke Vrhovne komande s prostorijske na kojoj je tog dana još mogla ispoljiti uticaj na tok dejstava u dolini Drinjače.⁷⁶¹

Porazom u Birču i kod Vlasenice počinjao je opšti poraz četničke grupacije u istočnoj Bosni.

4. *Razbijanje četničke grupacije na prilazima Tuzli*

Iz rasporeda koji je imala četnička grupacija tokom 20. i 21. decembra može se zaključiti da su njene glavne snage još tih dana bile orijentisane (od Vlasenice preko Šekovića i Papaće) ka Zvorniku. To je bio ranije utvrđeni i od Nijemaca odobreni smjer nastupanja, kada se očekivalo da će dolinu Drine, između Ljubovije i Zvornika, držati trupe iz sastava Grupe armija »E«. Kako su u međuvremenu one bile potisnute, četnička glavnina je svoj glavni pravac nastupanja pomjerala nešto zapadnije, umjesto ka Zvorniku (i dalje ka Valjevu) orijentisala se ka grebenu Majevice, prema Jelici. O razlozima pomjerenja pravca nastupanja nema pouzdanih podataka u izvorima. Vjerovatno, Nijemci nisu više insistirali na tome da se četnička grupacija uputi preko Zvornika u Srbiju, pa su prihvatili izmjenu njenog pravca nastupanja ka Majeveci, jer je to tada više odgovaralo operativnoj situaciji u tom dijelu istočne Bosne. U to vrijeme vođene su teške borbe oko Bijeljine, a dolinu Drine u srednjem toku kontrolisali su 3. i 14. korpus NOVJ. U takvim okolnostima u četničkoj Vrhovnoj komandi javila se ideja da se zauzme Tuzla. S tim ciljem ona je, 23. decembra, naredila svojim glavnim snagama (iz ranije desne kolone: Rasinsko-toplička, Mlavsko-smederevska i grupa korpusa Gorske garde, Avalski i Javorski korpus i 3. divizija udarnog korpusa) da ovladaju linijom između sela Lipovice - Svračića - Gornjih Petrovica i Jegino-

76) Mitar Minić, cit. čl, n. d, str. 536-7, Zbornik NOR, IV/32, cit. dok. br. 5 i AVII, k. 1112A, cit. br. reg. 10-4. i saopštenje Mitra Minića dato autoru februara 1983. godine.

vog Luga; Udarnom korpusu (bez 3. divizije) i Vlaseničkoj brigadi da izbiju na liniju Donje Dubrave - Pasci - Ljubača; Kladanjskoj brigadi, ojačanoj sa dvije brigade Južnomoravskog korpusa - da prodre pravcem Đurđevik - Živinice do Ljubače, i Južnomoravskom korpusu (ukupno tri brigade) da krene od Đurđevika ka Banovićima, Kiseljaku i Puračiću i, pošto uhvati vezu sa Ozrenskim četničkim korpusom, da se orijentiše ka Tuzli.⁷⁷⁾»

Namjera je četničke Vrhovne komande bila da sve te njene snage, razvijene na polukružnu osnovicu, uz angažovanje Majevičkog i Trebavskog korpusa (sa sjeverne i zapadne strane), 25. decembra krenu u nastupanje ka Tuzli s ciljem da zauzmu taj centar slobodne teritorije istočne Bosne. Za uspješan ishod tog operativnog poduhvata bila su vezana nadanja da bi se sa zapadnim saveznicima moglo naći povoljno rješenje za očuvanje preostalog dijela četničkih formacija. Osim toga, četničko voćstvo računalo je i s tim da bi zauzimanje Tuzle olakšalo napore jugoslovenskih emigrantskih krugova da onemoguće sprovođenje sporazuma Tito-Šubašić oko obrazovanja jedinstvene jugoslovenske vlade.⁷⁸⁾»

U samom početku četničkog prodora u dolinu Spreče (sve do 25. decembra), štab 3. korpusa i štabovi divizija nisu ocijenili da ti pokreti imaju za cilj zauzimanje Tuzle. Sva njihova pažnja bila je usmjerena na to da se četnička grupacija uništi na prostori u koju je izbila. Poslije izbacivanja njemačkih snaga iz srednjeg toka Drine taj cilj (razbijanje četničke grupacije) bio je realan, jer je 23. diviziji 14. korpusa (koja se prebacila na lijevu obalu Drine) naređeno da odmah krene pravcem Zvornik - Tuzla radi sadejstva 38. diviziji, koja se borila u dolini Spreče, istočno od Tuzle.⁷⁹⁾»

U takvoj situaciji je 27. divizija dobila zadatak, 23. decembra, da sa glavnim snagama razbije i po mogućnosti uništi čet-

77) Zbornik NOR, IV/31, cit. dok. br. 146, str. 729 i napomena 107 na str. 729.

78) Na kraju relacije štaba 14. korpusa štabu 2. armije od 2. 1. 1945. godine (Zbornik NOR, IV/32, dok. br. 20, str. 118-19) se kaže:

»1) Po zaplijenjenoj četničkoj arhivi vidi se sljedeće:

- daje namjera četnika bila stvaranje slobodne teritorije u ovom dijelu Bosne u naslonu na Nijemce, a privlačeći u svoje redove ustaše - muslimane preko muslimanskih četničkih korpusa i domobranice i zeleni kadar;

- da je stvaranje slobodne teritorije bio uslov da inostrana reakcija postavi i po mišljenju četnika riješi njihovo pitanje;

- daje Draža Mihailović u dobroj vezi sa ovom grupom i daje zaista ovaj plan morao biti pravljen zajedno sa inostranom reakcijom«.

79) Zbornik NOR, 1/15, izvještaj štaba 23. divizije od 31. 12. 1944, dok br. 203.

ničku grupu koja se kretala od Kladnja ka Stuparima, a s pomoćnim da suzbije »odsječenu zaštitnicu prve neprijateljske grupe (misli se na desnu četničku kolonu, prim. A. Đ.) i odbaci je na Romaniju ukoliko ne bude moguće da se i ona uništi«. Kako još nije postojala neposredna veza sa 20. romanijskom brigadom, a i zbog trenutne operativne situacije na bojištu, pod komandu štaba 27. divizije privremeno su stavljeni 17. majevička brigada 38. divizije i Kladanjski i Srebrenički NOP odred. Dobijeni zadatak štab divizije odlučio je da izvrši na taj način što će se 17. i 19. brigada pravovremeno (u toku noći 23/24. i izjutra 24. decembra) postaviti na pravac Kladanj - Stupari, kojim se kreće druga četnička grupa, i zajedničkim napadom je rastrojiti⁸⁰⁾ a 16. brigadu je riješio da zadrži u brainačkim i šekovičkim selima i zaseocima, kojih, u stvari, više nije bilo; od njih su postojala samo zgarišta i poneka koliba, podignuta uz nesrušeni zid ranijih kuća ili štala; iz tog rejonu je trebalo da sa dva bataljona kontroliše pravac Vlasenica - Šekovići - Papraća i da napadne i odbaci četničke snage ako pođu prema dolini Spreče, a sa druga dva bataljona da osmatra pravac Vlasenica - Kladanj i da u toku popodneva 24. ili noću 24/25. decembra napadne i likvidira dio neprijateljevih snaga koji se zatekne istočno od Kladnja.⁸¹⁾ Obezbjeđenje bolnica 27. i 38. divizije, koje su smještene u selu Svojat, vršili su bataljon iz 19. birčanske brigade i Kladanjski NOP odred, a ostale jedinice (Birčansko vojno područje, birčanski NOP odred, i četa OZN-e) dobile su izviđačke zadatke. Srebreničkom NOP odredu je naređeno da se od Bratunca prebaci u rejon Šekovića. Štab divizije je očekivao daje 20. romanijska brigada krenula iz Vlasenice ka selu Trnovu, jer je po borbi koja se u toku dana čula zaključio da se uputila u tom pravcu, što nije bilo tačno.⁸²⁾

Iz nešto šireg opisa zadataka i rasporeda jedinica jasno se vidi kako je i koliko je štab 27. divizije težio da se sve raspoložive snage koje su tada bile pod njegovom komandom prikupe oko četničkih kolona koje su nastupale od Kladnja ka Živinicama i da se one potuku i odbace na Ozren. Ali, kao to često biva u životu, sticaj okolnosti je uticao da se dobro zamišljeni plan nije mogao realizovati onako kako je bilo predviđeno.

Poslije razbijanja četnika na prilazima Vlasenici, 20. romanijska brigada je ostala u tom gradiću 23. i 24. decembra. Po na-

80) Zbornik NOR, IV/31, zapovijest štaba 27. divizije od 23. 12. 1944, dok. br. 91.

81) Isto, i Ahmet Đonlajić i Ćamil Kazazović, cit. dj, str. 230.

82) Zbornik NOR, IV/31, cit. dok. br. 91. i AVII, k. 1112A, cit. br. reg. 104.

Borci 16. muslimanske brigade na položaju u borbi protiv četnika, okolina Živinica, decembar 1944. godine

ređenju štaba divizije narednog dana je krenula prema selu Cikatama, gdje su se prikupljali ostaci razbijenih jedinica desne četničke kolone. Namjera neprijatelja je bila da se odatle probije preko Korjena i Papraće do svoje glavnine. Izbijanjem u Cikote i Korjen, 20. brigada je razbila te četničke jedinice i nabacila ih na dijelove 23. divizije koji su tog dana (25. decembra) izbili od Drinjače i Zvornika na liniju Capardi - Papraća - Kamenica.⁸³

Poslije poraza kod Šekovića, četnički komandanti više nisu ni pokušali da upute svoje jedinice u taj rejon, gdje se nalazila 16. muslimanska brigada. Zbog toga je njena glavnina ostala borbeno neaktivna. Samo su manji dijelovi stigli da sadejstvuju 19. birčanskoj brigadi u napadu na četnike sjeveroistočno od Kladnja. Štab divizije nije insistirao na njenom većem angažovanju, jer je koristio tu kratkotrajnu priliku daje kao divizijska rezerva odmori.⁸⁴

Tako su se u borbi protiv četničkih snaga, koje su nastupale od Kladnja ka Živicama, u toku 24. i 25. decembra našle samo glavnine 19. birčanske i 17. majevičke brigade. U stvari,

83) Mitar Minić, cit. čl, n. d., str. 537, AVII, k. 1112A, cit. br. reg. 10-4.

84) Ahmet Đonlagić i Čamil Kazazović, cit. d., str. 230.

glavni teret borbe je pao na 19. brigadu. Kadaje ona, 24. decembra, s glavninom izbila u rejon sela Nočajeviči i Jelačići, naišla je na slabije neprijateljeve zaštitne dijelove koje je odbacila prema drumu Kladanj - Tuzla. U to vrijeme je i glavnina 17. majevičke brigade izbila na liniju između sela Zukići i Naseoci, 5 - 6 km pozadi 19. birčanske brigade, pa je imala samo lakše borbe s neprijateljem. Četnici su, uveče 24. decembra, s prednjim dijelovima izbili pred Đurđevik gdje ih je napao jedan bataljon Tuzlanskog NOP odreda.⁸⁵ Sutradan je došlo do žestoke borbe u rejonu sela Jošje, Majdan i Nočajeviči: 19. birčanska brigada je nastojala da potisne nadmoćnijeg neprijatelja i da ga nabaci na padine Konjuh-planine. U borbu je ubačen i njen bataljon koji je bio na obezbjeđenju Divizijske bolnice, čiju je zaštitu preuzeo Srebrenički odred. Iako su trpjeli teške gubitke, četnici su uporno nastojali da se probiju ka Đurđeviku i Živinicama. S tim ciljem su ubacili u borbu gotovo sve snage. Takođe su i 17. majevička i 19. birčanska brigada u borbi imale sve svoje jedinice. Ali, pored maksimalnih naprezanja nisu mogle da razbiju nadmoćnijeg neprijatelja. Sutradan (26. decembra) on je preduzeo napad na frontu od sela Džebara do drumu Kladanj - Tuzla u višini sela Matijevića, s namjerom da se probije u dolini Spreče.⁸⁶

U toku 25. decembra u štabu 3. korpusa je procijenjeno da svi napadi četničkih kolona - i na frontu 38. i na frontu 27. divizije - imaju za cilj Tuzlu. Još u naređenju štabu 38. divizije (koje je vjerovatno napisano izjutra 25. decembra) prisutna je zamisao o razbijanju jedne i druge četničke grupe. Zato se u njemu, pored ostalog, insistira na tome da se 17. majevička brigada aktivno angažuje u razbijanju »četničkih grupa koje se od Vlasenice prebacuju na sektoru Đurđevik - Kladanj prema Ozrenu«, a 38. diviziji se naređuje da se poveže sa jedinicama 14. korpusa »sa zadatkom uništenja četničke grupe na sektoru Jelic«. ⁸⁷ Dakle, u tom naređenju vidljiva je težnja da se razbiju i unište četničke grupe, jedna, glavna, koja je izbila na greben Majevice, i druga - u rejonu Kladnja. Ali, u depeši koju je, vjerovatno, nešto kasnije od toga naređenja, uputio Vrhovnom štabu prvi put se govori o žestokim borbama za odbranu Tuzle, a i o tome da nema nikakvog sadejstva sa 14. korpusom, »a ono je potrebno«. ⁸⁸

85) Zbornik NOR, IV/31, naređenje štaba 3. korpusa štabu 38. divizije od 25. 12. 1944, dok. br. 97.

86) Isto, zapovijest štaba 27. divizije od 26. 12. 1944, dok. br. 101.

87) Isto, cit. dok. br. 97.

88) Isto, cit. dok. br. 146, str. 729-30.

Tako je štab 3. korpusa zaključio, istog dana kada su četničke kolone krenule sa polukružne osnove ka Tuzli, da je smisao i cilj njihovih napada zauzimanje Tuzle. Glavna (desna) kolona se u toku 25. decembra približila sa istoka na 10 km vazdušne linije od Tuzle.

Štab korpusa i štab 27. divizije riješili su, u toj situaciji, da se 16. muslimanska brigada postavi na liniju Ilinčica (trig. 453) - k. 466 - Gavranići (trig. 506) - Kamenito brdo (k. 507) - selo Kovačevići, »sa zadatkom direktne odbrane Tuzle na ovom sektoru sadejstvujući sa snagama XXXVIII divizije«. Izjutra 26. decembra ona je krenula u dvije kolone prema selima Bašigovci i Đurđevik. Marš je izvođen iza fronta na kome su borbu vodile 19. birčanska i 17. majevička brigada. Tek kada je njena pomoćna kolona (2. bataljon) izbila pred Đurđevik, došlo je do susretne borbe s jednom manjom četničkom grupom. Nedaleko odatle su i jedinice Tuzlanskog NOP odreda vodile borbu s neprijateljem koji nije bio naročito aktivan, pa su ga taj bataljon 16. brigade i jedinice Odreda lako potisnule od Đurđevika. Međutim, na istočnim prilazima Tuzli borba je u to vrijeme dostizala vrhunac. U takvoj situaciji je štab 3. korpusa riješio da se 16. muslimanska brigada hitno prebaci u Tuzlu, i, umjesto za njenu neposrednu odbranu, da se upotrijebi za napad na neprijatelja koji se približavao gradu. Zato je naredio da se sve nje jedinice, kako budu stizale u Đurđevik, odmah ukrcavaju u vozove koji će ih prebaciti u Tuzlu. Po tom naređenju prvo je krenula pomoćna kolona (2. bataljon), a sat-dva kasnije počelo je ukrcavanje ostalih bataljona i drugih borbenih dijelova te brigade u kompozicije. Na željezničkim stanicama u Zivinicama, Bukinju, Kreki i u Tuzli narod je dočekao jedinice 16. muslimanske brigade sa zastavama, transparentima i s mnoštvom darova: jabuka, suhih šljiva, oraha, suhog mesa, pita, pa i rakije. Izuzetno, tog poslijepodneva i večeri štabovi bataljona su, oduševljeni dočekom, dozvolili da se borci i starješine okrijepe - ako žele - i s kojim gutljajem rakije, što se do tada nije tolerisalo u jedinicama 27. divizije. Na tuzlanskoj željezničkoj stanici doček je bio najtopliji i najsvečaniji. Jedinice su, međutim, odmah poslije iskrcavanja iz vozova krenule u rejon Siminog Hana, da tu organizuju odbranu i da se pripreme za napad na neprijatelja.⁸⁹ »

Još u toku 25. decembra, vjerovatno u vrijeme kada je odlučivano da se 16. brigada angažuje u odbrani Tuzle, a 17. majevička da se pomjeri na desno krilo svoje divizije štab 27. di-

89) Ahmet Đonlagić i Ćamil Kazazović, cit. d., str. 230-1.

vizije naredio je 20. romanijskoj brigadi da se hitno prebaci u rejon sela Gračanice i Zlosela. Očekujući njen dolazak on je, krajem dana 26. decembra, riješio, još dok je 19. brigada vodila teške borbe na liniji Džebarska gradina - Matijevići, da te dvije brigade - 19. i 20 - u toku noći 26/27. decembra napadnu i razbiju četničku grupu koja se nalazila u rejonu sela Nočajevića i Stupara. Poslije toga je 20. brigada trebalo da zaposjedne rejon Đurdevika, sa zadatkom zatvaranja pravca prema Tuzli, a 19. brigada - da goni neprijatelja ka Kladnju ili da ga nabaci na Konjuh-planinu. Ukazujući jedinicama da su namjere četničke grupacije da ovlada Tuzlom, štab divizije isticao je da će se izvršavanjem zadataka koje su dobile u odbrani Tuzle, čija je taktička suština bila u aktivnim dejstvima, stvoriti uslovi da četnici dožive novi poraz - koji će se teško odraziti na njihovo moralno-političko stanje - i da će se poslije toga pristupiti njihovoj konačnoj i potpunoj likvidaciji.⁹⁰

Tako je planirano da se u toku noći 26/27. i dana 27. decembra odbrani Tuzla i stvore uslovi za razbijanje, a eventualno i za uništenje četničke grupacije. Glavno mjesto na kome je trebalo da dođe do rješenja bili su istočni prilazi Tuzli, gdje je situacija bila najteža. Na njima je 21. brigada 38. divizije vodila cio dan 26. decembra žestoke borbe na liniji sela Pelemiš - Požarnica - Lučino brdo. Pojedini položaji su po nekoliko puta prelazili iz ruke u ruku. Četnici su nastojali da po svaku cijenu prodru ka Siminom Hanu. Istovremeno su 17. majevička i 18. hrvatska brigada vodile teške borbe u dolini Spreče, napadajući glavne četničke snage u njihov lijevi bok u rejonu sela Kikaći, Petrovice i Tojšića. Neprijatelj je težio da što prije razbije te jedinice na istočnim prilazima Tuzli, jer se njegova operativna situacija stalno pogoršavala.⁹¹ Iza glavnih četničkih snaga, na 10- 15 km vazdušne linije, nalazila se 23. divizija 14. korpusa, ali je bila neaktivna. Štab 14. korpusa nije bio zadovoljan njenim tempom nastupanja.⁹² I štab 3. korpusa je, u depeši Vrhovnom štabu od 26. decembra, izvještavao da nema vezu s Južnom operativnom grupom, da još nema sadejstva s jedinicama 14. korpusa, a daje ono neophodno s obzirom na situaciju kod Tuzle.⁹³»

90) Zbornik NOR, IV/31, cit. dok. br. 101, Mitar Minić, cit. čl. n. d., str. 537, i AVII, k. 1112A, br. reg. 10-4.

91) Zbornik NOR, IV/31, cit. dok. br. 123 i 136 i dopis štaba 38. divizije štabovima brigada, 29. 12. 1944, dok. br. 132.

92) Isto, izvještaj štaba 14. korpusa štabu Južne operativne grupe, 26. 12. 1944, dok. br. 99.

93) Isto, cit. dok. br. 146, str. 730.

Tražeci aktiviranje jedinica 14. korpusa koje su bile orijentirane ka Tuzli, štab 3. korpusa je te noći pokrenuo obje svoje divizije u napad na neprijatelja koji se približio Tuzli. Prema dobijenom zadatku, štab 38. divizije riješio je da se noću 26/27. decembra izvrši opšti napad na četničke snage ispred fronta divizije, da se one razbiju i odbace s prilaza Tuzli. U napadu je angažovao svoje tri brigade, a glavnini 16. muslimanske (1. i 2. bataljon) dodijelio je zadatak da se na odsjeku koji je do tada držala 21. brigada ubaci u pozadinu četnika u zahvatu drumu Zvornik - Tuzla (u rejonu sela Pelemiš i Babina Luka) i otuda napadne neprijatelja u leđa. Ostala dva bataljona te brigade je zadržao u divizijskoj rezervi.⁹⁴

Napad svih jedinica 38. divizije i njoj pridodate 16. muslimanske brigade počeo je nešto poslije pola noći. Glavnina 16. brigade provukla se potocima kroz četničke položaje. Neprijatelj je primijetio jednu od njene dvije kolone i kada su njegovi dijelovi sa položaja pitali: »Ko je dole?«, odgovoreno im je uz masne psovke: »More, četnici«. To je zadovoljilo neopreznog neprijatelja. Uskoro su oba bataljona bili u neprijateljevoj pozadini. Moralno čvrsti, i na krilima opipljivih uspjeha iz prethodnih dana, oni su se bez oklijevanja sručili na četnike na položajima oko sela Pelemiš i Babina Luka i na njihove pozadinske dijelove u selu Kundakovići. Iznenađeni neprijatelj je poslije kraće borbe bio razbijen i nabačen na jedinice 17. i 18. brigade 38. divizije, koje su tom prilikom zarobile znatan broj četnika. Jedan od komandira iz 2. bataljona 16. brigade je grupu od petnaestak zarobljenih četnika natovarivši zaplijenjenim oružjem i municijom i odmah s pratiocima uputio u Tuzlu, kao žive glasnike četničkog poraza. Njihova pojava u prvim jutarnjim časovima izazvala je radost na ulicama grada.⁹⁵»

Istovremeno su i jedinice 38. divizije ostvarile postavljene zadatke i glavnina četničke grupacije koja je napadala ka Tuzli bila je razbijena i prisiljena da odustane od napada i da preuzme izvlačenje iz borbe u pravcu Konjuha, između Zivinica i Đurdevika. Tom uspjehu doprinijela je i pojava i napad 14. brigade 23. divizije u zahvatu drumu Zvornik - Tuzla. Njen napad, izvršen takođe tokom noći 26/27. decembra, ugrozio je pozadinu glavnih četničkih snaga, što je bilo od nemalog značaja za opšti ishod borbe.⁹⁶»

Čim se osjetilo slabljenje neprijateljevog pritiska na istočnim prilazima Tuzli, izjutra 27. decembra, štab 3. korpusa je na-

94) Ahmet Đonlagić i Čamil Kazazović, cit. d., str. 231.

95) Isto, str. 232.

96) Zbornik NOR, 1/15., cit. dok. br. 203.

Na ulicama Tuzle poslije razbijanja četnika, decembar 1944. godine

redio da se 3. i 4. bataljon i izviđačka četa 16. muslimanske brigade, koji su do tada bili u rezervi 38. divizije, kamionima i željeznicom prebace do Živinica, a da 1. i 2. bataljon usiljenim maršem krenu preko sela Vukovija takođe ka Živinicama.⁹⁷¹

Taj manevar bio je diktiran potrebom da se pojačaju snage u širem rejonu Živinica gdje se, izjutra 27. decembra, prenosilo težište borbe. Zbog sporog nastupanja četničkih snaga na pravcu Kladanj - Živinice, četnička Vrhovna komanda je naredila, 26. decembra, da dio snaga desne kolone izvrši napad u desni bok 27. divizije, na odsjeku Đurdevik - Živinice.⁹⁸¹ Vjerovatno je pokret tih snaga uslijedio u toku noći 26/27. decembra. Ujutro 27. decembra je 20. romanijska brigada naišla na četnike u selu Donjoj Lukavici (1 - 1,5 km jugoistočno, u Gornjoj Lukavici, bila je bolnica 38. divizije). Iz pokreta je prešla u napad i poslije oštre borbe razbila je tu grupu, nanijevši joj gubitke od preko 70 mrtvih i zarobljenih. Neprijatelj je odstupio prema Đurdeviku.⁹⁹¹ Prije te borbe i dok je trajala, dolinom Spreče, pune šuma i šumaraka, koja je tih dana bila pod snijegom, odstupalo je mnoštvo četnika, izvlačeći se iz procjepa u koji su ih

97) Isto, IV/31, zapovijest štaba 27. divizije od 27. 12. 1944, dok. br. 108 i Ahmet Đonlagić i Čamil Kazazović, cit. d., str. 232.

98) Zbornik NOR, IV/31, napomena 4 na str. 473.

99) Mitar Minić, cit. čl, n. d., str. 537, AVII, k. 1112A, cit. br. reg. 104.

uhvatile brigade 38. i 23. divizije. Sva ta razbijena masa kretala se prema Zivinicama i Đurđeviku, tražeći spas u prihvatu lijeve četničke kolone koja je i sama bila prisiljena da se, pod pritiskom 19. birčanske brigade, povuče sa prostorije između sela Nočajevići i Stupari na padine Konjuh planine, u rejon Lupoglave i sela Đedine.¹⁰⁰⁾

Štab 27. divizije ocijenio je, izjutra 27. decembra, da sve četničke grupe - kako ona koja se, poslije razbijanja na istočnim prilazima Tuzli, povlačila dolinom Spreče tako i ona koja je nastupala od Kladnja prema Zivinicama - imaju namjeru da se dohvate područja Ozren-planine, koje su kontrolisali tamošnji četnici, da bi tu »predahnule, a istovremeno stvorile naslon na okupacione snage koje se izvlače komunikacijom Sarajevo - Brod«. Zbog toga je težio da se pokolebanom i razbijenom neprijatelju nanese što veći gubici, pa je naredio svim jedinicama da neumorno, i danju i noću, napadaju neprijatelja. U duhu te opšte orijentacije, 16. muslimanska brigada je upućena u napad pravcem Zivinice - Višća - Đurđevik; 20. romanijska, ojačana bataljonom 21. brigade 38. divizije, četom OZN-e i Kladanjskim NOP odredom, trebalo je prvo da ovlada položajima na Borovnjaku i Golubnjaku, koje je držao neprijatelj a onda da nastavi napad pravcem Bašigovci - Đurđevik; i, 19. birčanska brigada je dobila zadatak da sa glavninom nastavi napade na četničke pravcem Naseoci - Zukići - Đedina - Brnjica, a da pozadinske jedinice zadrži u rejonu Naseoci, Gladojevići i Matijevići, obezbjeđujući ih dijelom snaga. Predviđajući da u toku dana 27. decembra neće uspjeti da razbiju, a ni da pomjere neprijatelja, jer se pred divizijom našla glavnina četničke grupacije, štab divizije stavio je u zadatak brigadama da sutradan u 4 časa izvrše opšti napad na četnike, s time što će svaka napadati dotadašnjim pravcem, ali tako što će plan napada saobraziti situaciji kakva će u to vrijeme biti na bojištu.¹⁰¹⁾

Poslije podne 27. decembra na desnom krilu divizijskog borbenog poretka u borbu su uvedena dva (3. i 4) bataljona 16. muslimanske brigade koja su vozom stigla u Zivnice. U napad nisu upućena prema selu Višći, kako je ranije bilo predviđeno, nego prema Bašigovcima, radi sadejstva 20 romanijskoj brigadi. Četnici su se tu uporno branili, nastojeći da prihvate svoje razbijene jedinice koje su se u neredu, po grupama, povlačile dolinom Spreče. Već tog popodneva se kod bataljona 16. i 20. brigade osjećao premor, jer su u pokretu i borbi bili bez odmo-

100) Zbornik NOR, IV/31, cit. dok. br. 108.

101) Isto.

ra oko 40 časova, pa je poslije pada mraka (27. decembra), napad na neprijatelja obustavljen da bi se borci odmorili, ogrijali i primili hranu.¹⁰²¹

Izjutra 28. decembra je cijela 27. divizija prešla u napad na predviđenim pravcima. Najžešća borba se vodila na desnom krilu. Dva bataljona 16. brigade su ovladala selom Brčaninovićima, ali ih je neprijatelj snažnim napadom odbacio sve do Živinica. Tada je u borbu uvedena i glavina te brigade, koja je sve od popodne vodila blisku borbu protiv četnika. U selu Kovačevićima su se neke kuće morale zauzimati bombama, a jedinice su se izmiješale sa neprijateljem. Tako se jedna četa 2. bataljona našla sjedne strane visoke drvene tarabe pored puta, a četnici s njene druge strane. (Četa je bila prisebnija i brža. Kroz tarabu je zasula četnike vatrom sveg naoružanja...). Tek poslije šestočasovne borbe četnici su razbijeni i prisiljeni na povlačenje.¹⁰³⁾

Tako uporno držanje neprijatelja na položajima jugozapadno od Živinica bilo je uslovljeno nastojanjem da obezbijedi izvlačenje njegove glavnine ispod udara 20. romanijske i 19. birčanske brigade. One su frontalnim potiskivanjem i prodorima pojedinih bataljona razbile četnike i prisile ih da se povuku na zapad ka selu Omazićima. Zadovoljni postignutim taktičkim rezultatima na bojištu, štab divizije i štabovi brigada ovog dana nisu organizovali gonjenje razbijenog neprijatelja. Vrijeme je bilo hladno, a borci izmoreni, pa su zadržali jedinice u dostignutim rejonima. Jedino je sutradan, 29. decembra, 16. brigada uputila ka selu Omazićima dva bataljona, ali oni nisu stigli neprijatelja. Četničke snage su izmakle ka Ozrenu, a jedan dio je (iz doline Spreče) uspio da se probije na Majevicu.¹⁰⁴⁾ U proganjanju glavnine koja je odstupila prema Ozrenu angažovana je 23. divizija, a štab 3. korpusa je naredio da se 27. divizija zadrži u rejonu Husina, Živinica i Đurđevika radi odmora i sređivanja.

Dvadesetodnevne borbe 27. divizije protiv četničke grupacije spadaju u njena uspješnija dejstva. U njima je ispoljila visoku borbenu vrijednost, izdržljivost i upornost u izvršavanju dobijenih zadataka. Uspješnom zadržavajućom odbranom prvih pet dana borbi usporila je prodor mnogo nadmoćnijeg neprijatelja i nanijela mu značajne gubitke, što je prisililo četničku grupaciju da se zaustavi ispred Han-Pijeska, da sredi svoje je-

102) Ahmet Đonlagić i Čamil Kazazović, cit. d., str. 232 i AVII, k. 1112A, cit. br. reg. 10-4.

103) Ahmet Đonlagić i Čamil Kazazović, cit. d., str. 233.

104) Zbornik NOR, IV/32, cit. dok. br. 5.

dinice i da se pripremi za dalje prodiranje u dubinu slobodne teritorije istočne Bosne.

U vrijeme tog zastanka četničke grupacije, glavnina 27. divizije prebačena je u dolinu Drine i zajedno sa 38. divizijom je ovladala njenim dijelom između Drinjače i Zvornika. Time je bio obezbijeđen nesmetani prelazak 14. korpusa iz Srbije u istočnu Bosnu, stvoreni su neophodni operativni uslovi da se onemogućee planovi četničke Vrhovne komande da njene snage zauzmu Tuzlu, i da se četnička grupacija razbije i izbacii iz operativne upotrebe sve do pred kraj rata.

Borbe protiv četničke grupacije i njemačkih snaga u dolini Drine, decembra 1944, primjer su uspješnih dejstava po unutrašnjim operacijskim pravcima. Našavši se pritisnut od neprijatelja sa tri strane (od Rogatice ka Vlasenici, u dolini Drine, i od Doboja prema Tuzli), štab 3. korpusa je pravovremeno uočio suštinu operativne situacije i dobro i u pravo vrijeme izvedenim manevrima - iako su snage pod njegovom komandom bile brojno slabije od neprijateljevih - izborio značajan operativni uspjeh. U tome je 27. divizija imala važnu ulogu, jer je bila glavna manevarska snaga korpusa.

Međutim, i pored toga neospornog uspjeha koji je postigao 3. korpus, postavlja se pitanje da li je propuštena prilika da se još tada odsudno porazi četnička grupacija koja je bila pod neposrednom komandom Draže Mihailovića? Njena glavnina se krajem decembra našla u operativnom procjepu između 3. i 14. korpusa i 28. divizije NOVJ. Gledajući samo taj elemenat situacije, odgovorna postavljeno pitanje mogao bi biti potvrđan. Ali, bez analize i drugih okolnosti - koje su svakako van okvira monografije o 27. divizije - ne bi se mogao dati odgovor na to pitanje.